CİLT: 21 MART 1974 SAYI: 246

yeni ufuklar

Azra Erhat
BEN BU GENÇLERİ SEVİYORUM
Vedat Günyol
ÇEŞİTLEMELER I
Afşar Timuçin
DÜŞÜNCE ŞİİRİ
Fikret Otyam
MUSTAFA'LARIN BACAKLARI
Mehmet Seyda
ROMANCI GÜNLÜĞÜ
Halil Şahan
GÖÇ VE DEVRİMCİ TAVIR
Hüseyin Erdem
DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ ÜSTÜNE
Selim İleri
ESKİMEYEN GEÇMİŞ ZAMAN
Mehmet H. Doğan
BALIKÇI GÜNLÜĞÜ
Muzaffer Hacıhasanoğlu
AHLÂK DERSİ
Gajo Petroviç
İNSAN VE ÖZGÜRLÜK
Adil Gülvahaboğlu
NEDEN ANDIK?
İsmet Zeki Eyuboğlu
ANADOLU TÜRKÇESİ

YIL: 1974 YENİ SAYI: 246

UFUKLAR

AYLIK SANAT, DÜŞÜNCE DERGİSİ

Kurucusu :
ORHAN BURİAN

BEN BU GENÇLERİ SEVİYORUM

Azra Erhat

Coşkun ve coşkulu bir insan diye tanınırım. Olsun. Coşku bir duygudur gerçi, ama bu duygunun en özlüsü bize akıl yolundan gelir. Bakıyorum bugünlerde yazarlarımızın, aydınlarımızın hemen hepsi coşmuşlar. Hele gazeteler dopdolu, yazılarını okumak, fotoğraflarına bakmakla doyamıyorsunuz. Bir hükümetimiz var, hep gençlerden oluşmuş. Güzel gençler, yüzleri temiz, giyimleri düzgün, tutumları saygılı, söyledikleri içten ve anlamlı. Gazetelerden fotolarını keseyim, saklayayım diyorum, ama nereye koyacağım, dosyalar dolup taşacak, hem geçici değil ki bunlar, kalıcı.

Birbirine benziyor bu gençler, birinin küçük çocuğu çıkıyor, baba sen şuna benziyorsun diyor; benziyor muyum, benzemiyor muyum diye düşünüyor genç bakan. Benziyor gerçekten. Aile fotoğrafları görüyorsunuz, boy boy okuyan çocuklar, çağdaş giyimli eşler, anneler, ölçülü konuşuyorlar, hepsi işinde gücünde, görevinin

başında, hele evlerinin içi derli toplu ve sade, en önemlisi de, duvarlar boş değil, kitaplar görülüyor, kitap ve resim aydınlatıyor bu çevreleri. Besbelli ki bir uğraşı, bir ülküsü var bu genç kuşağın. Politikaya bir görev yapmak, bir amaç gerçekleştirmek için atılmışlar. Çoğu bir makam koltuğuna usturupluca oturmasını bile bilmiyor, fır dönüyorlar misafirlerini kahveler, çikolatalarla ağırlayalım diye. Makam arabalarına karşı bir allerjileri var sanki, kimisinin midesi bulanır, başı dönermiş, kimi bu petrol sıkıntısında arabasının ne kadar benzin yakacağını hesaplıyor. Habire yazıyor bunları gazeteler, doğru yanlış, ne çıkar, ateş olmayan yerden duman çıkmaz diye inanmıştır bu millet. Ticaret bakanına bir köylüsü bir teneke bal getirmiş, getirmez olsaydı, genç bakan tıkır tıkır ödüyor belâlı armağanın parasını, borç alarak üstelik de. Bir başkası hiç havyar görmemiş, sabuna benzetmiş. Olacak şey değil, ama gene de kıs kıs gülüyoruz, öyle sevimli, öyle cana yakın buluyoruz ki bu adamları! Hele servet bildirileri, evlere şenlik. Doğru dürüst evleri, katları yok, ya bankadaki hesapları milletçe para biriktirme gücümüze pek parlak birer örnek değil. Ne var ki, para biriktirmeye daha vakit bulamamış bu gençler. Okumalarını yeni bitirmişler. Bir çoğu köyden, kasabadan gelme Anadolu çocukları. Kimi okulsuz köyünden saatlerce yürürmüş ilkokula, kimi orta okul ya da liseyi dışardan, binbir zorlukla ve bir yandan geçimini sağlamak için çalışarak bitirmiş. Kimi üniversiteye, liseyi bitirdikten çok sonra, aradan yıllar geçtiği halde, girmiş ve diplomasını yeni almış. Bir adalet bakanı düşünün ki, daha bir yıl önce hukuk fakültesi sıralarında oturuyor, kitaplardan ve hocalarından edindiği bilgiler taptaze, canlı canlı kafasında. Bu genç yönetmen kadrosunun başlıca niteliği ve

özelliği bilgi alanında hazıra konmuş olmaması, onu özlemesi, bilgiye erişmek için birçok güçlükleri yenmiş olması ve dışardan aldığı bilgileri kendi yaşantılarıyla yuğurmuş olmasıdır. Asıl değerli, yararlı bilgi de buna derler.

Bu kadronun kaynağına bakacak olursak, doğusu batısı, kuzeyi güneyi ile Anadolu'dur diyebiliriz. Şehir çocukları az aralarında, köy çocukları çoğunlukta. Millî Eğitim Bakanlığı bir Köy Enstitülü'ye verilmiş, ama bakan Köy Enstitüsünü ve başka eğitim kurumlarını bitirmekle kalmamış, eğitim biliminin her aşamasından geçerek bir Amerikan Üniversitesi'nde de tamamlamış uzmanlığını.

Ağır basan öğrenim nedir bu kadroda diye araştıracak olursak, teknik öğretim olduğunu görürüz. Çağımız teknik çağıdır, teknoloji çağı. Dünyamızın ileri, gelişmiş denilen ülkelerinde asıl yönetimi teknokratlar tutmaktadır ellerinde. Bilimle teknik çok karmaşık bir bütün olmuştur bugün. Teknik nerde biter, bilim nerde başlar, saptayamayız. Bir zamanlar bilim amaç, teknik araç diye düşünülürdü. Bugün bu sınırı çizmek güç oldu. Uzayda 84 gün yaşayan adam bilim adamı mı, teknik adam mı, makine-insan mı, kahraman-insan mı? Ne demeli?

Tekniğe değer vermeyen çağlar vardı. Teknik sözcüğünün kaynak aldığı eski Yunan uygarlığı bunlardan biridir. Yunanca «*tekhne*» el işi, el sanatı, meslek anlamına gelir; elle meydana getirilen her sanat yapıtı ise, ne kadar güzel olursa olsun, düşünce ürününden aşağı sayılırdı. Asıl değer, kafa gücü ve düşünce ürünü olan yapıtlar veren adama biçilirdi. Yapan, yaratan anlamına gelen «*poietes*»ten Batı dillerinde «*poet*», yani şair sözcüğü üredi. Ama «*sophia*», yani bilgeliği seven anla-

mına gelen «*philosophos*», filozof şairden de, sanatçıdan da üstün tutulurdu. Nitekim, Platon «*Devlet*»inde yalnız bu tür adamları devlet yöneticiliğine lâyık görür, ötekileri yöneticinin buyruğunda birer araç, birer işçi sayar. Platon'un beyin aristokrasisine bu kadar önem vermesi, toplum sınıfları arasında böyle kesin ve aşılmaz bir ayırım yapması tarih gerçekleri ile bağdaşmamış, bu yüzden *Devlet*'i bir ütopya olmaktan ileri gidememiştir.

Bugün dünyanın neresinde olursa olsun, devlet yönetimi ekonomi üstüne kurulmuştur. Ekonomi biliminden habersiz, ekonomik ve sosyal bilgilerden yoksun bir politikacı düşünülemez. Devlet yöneticisi en başta ekonomik bir görüşü ve düşünüşü olan kişidir, politikasını da çeşitli ekonomik ve sosyal bilim dallarında uzman olmuş bir teknisyen kadrosunun yardımı ile yürütür. Batılı bazı devletler teknokrat denilen ekiplerle ekonomi düzenini öyle bir dengeye koymuşlardır ki, politikanın çalkantılarına, dalgalanmalarına aldırmazlar bile, hükümetler gelse de, gitse de, düşse kalksa da, yürütürler toplum işlerini. Teknokratlar başta gelir bu düzenlerde; yazarlar, düşünürler, şairler hor görülmez, ama yöneticiliğin dışında kalırlar bir bakıma. Onlar toplumun bir ağacı, bir çiçeği gibi, insanlığın uygarlığı ve mutluluğu uğruna çalışan kişilerdir.

İleri tekniğin donattığı sanayileşmiş ülkelerde insanın ve toplumun ne gibi dertlerle karşı karşıya kaldığına bu son yıllar örnek üstüne örnek yığmıştır. Tüketim toplumunun rahatsızlığı çağdaş düşünürleri en çok uğraştıran bir konudur. Bu rahatsızlık ruh ve beden alanında kendini göstermekte, insanı bunalımdan bunalıma ve türlü yabancılaşmalara sürüklemektedir. İnsanlığımız aya gitme yolunu bulmuş ama doğadan koptukça

kopmaktadır. Havası, suyu, toprağı kendisine zehir olmakta, mekanik araçlardan faydalanabildiği ölçüde, doğanın insana doğrudan doğruya sağladığı olanak ve nimetlerden pay alması güçleşmektedir. Çağımızın bu dertlerine çağdaş toplumlar gene teknik yoldan çare aramakla kalmayıp, tekniğin ters tepen bir silâh olduğu bilincine de varmışlardır, bu yüzden teknik ve teknolojiyi gem altında tutmaya uğraşmaktadırlar. Hangi toplum öğretisine dayanırsa dayansın, çağdaş devletlerin hepsi insanı baş tacı ederek, onun mutluluğuna çalışmayı, ona insan onuruna yakışır bir yaşam sağlamayı görev edinmişlerdir. Bunu amaçlayan ilkeleri de *sosyal adalet* adı altında toplayarak, insan hakları bildirileriyle dile getirmekte, pekiştirmekte ve yaymaktadırlar. Sosyal adaleti ülkü diye benimsemeyen, benimsemek zorunda kalmayan hiç bir ülke yoktur uygar dünyamızda. Her toplum ya da topluluk devlet biçimine girdi mi uluslararası örgütlere üye olarak katılmak ve uluslararası çoğunlukça onaylanan ilkeleri benimseyip gereğince uygulamayı yükümlenmektedir. Uluslararası örgütlerin denetimini de göze almaktadır böylelikle. Bu denetime karşı çıkan, çağdışı uygulamalarla kendi başlarına buyruk davranmaya kalkışan devletlerin ulaşım ve haberleşme olanaklarının tek bir insanlık topluluğuna indirgediği dünyamızda ne kadar kınandıkları ve sonunda da yaya ve çaresiz kaldıklarına da örneklerle doludur son yıllarımız.

Uluslararası ilişkilerde de, uluslariçi ilişkilerde de DİALOG denilen bir alışveriş yöntemi yerleşmiştir insanlar arasında. Yirminci yüzyıl insanlığına en yakışır bir yöntem diye benimsediği bu barışçı, bu akılcı yolun kaynağı besbelli ki, Sokrates ve onun her alana yayılan, her konuyu inceleyip tartışan, her tür insana uyguladığı

sorulu cevaplı ikili konuşmalarını koca yapıtlarında ölümsüzleştiren Platon'da aramalı. Daha iki yıl önce Uluslararası Çalışma Örgütü'nün genel müdürü Wilfred Jenks «*Freedom by Dialogue*» (Dialog yoluyla özgürlük) başlığı altında Uluslararası Çalışma Konferansı'na sunduğu raporla çağdaş toplumun her katında olduğu kadar, uluslararası ilişkilerde de ancak karşılıklı konuşma ve anlaşma yoluyla hem barışa, hem de gerçek özgürlüğe varılabileceğine parmak basmaktaydı. Özgürlüğün ayaklanmalarla, direnmelerle elde edilebileceğinin sanıldığı dönemler çok geride kalmıştır. Şiddete dayanan her eylemin insana özgürlük getirmek şöyle dursun, çeşitli karşı tepkilerle özgürlüğü insanın elinden almaya yaradığını gene son yılların örnekleri açığa vurmaktadır.

Her ulus, her zümre, her toplum ya da meslek sınıfı, her parti, her kuşak arasında dialog, çağımızın araya araya en yararlı, en çıkarlı bulup ortaya koyduğu şaşmaz bir prensiptir. Uygar dünya bu yoldan dev adımlarla yürümektedir. Fikir çatışmasının ancak bu yoldan olumlu bir sonuca vardırıldığı artık aklı başında herkesçe anlaşılmıştır.

Dönelim konumuza: Genç kuşak temsilcilerinden oluşan hükümetimiz yukarıda ele aldığımız ilkeler üstüne kuruludur: dialog, teknik ilerleme ve sosyal adalet.

İki parti arasında dialog ilk ve yüzeyde bir bakışla zıt gibi görünen anlayış ve görüşleri kapsamaktadır. Ama asıl sentez, zıt fikirleri içeren sentez değil midir? Platon pirîmiz de, dialoglarında gerçekte var olan bu karşıt görüşleri dile getirmek istememiş midir? Bizim koalisyonun ilginç, dinamik, merak uyandırıcı ve bayağı çekici yanı da budur. Aydınlar ilk kez olarak derine giden, gerçekleri gizlemeyen bir tartışmayı açabilmek-

tedirler; herkese fikirlerini açık açık söylemekle olumlu ve yapıcı bir katkıda bulunmak fırsatı verilmiştir bugün. Ve şimdiden şu da belirmiştir ki, dialektiği kendi bünyesinde taşıyan bir yönetmen kadrosunda her birey bütünle tam bir uyum ve denge halindedir. Bakanların ilk çalışmalarına bakınca, hangisinin hangi partiden olduğu unutulmuş, tek bir ülkü ve yönün belirlenmiş olduğu görülür.

Kadroda teknik elemanların çokluğu göze çarpmıştı ilk gününden. Teknisyenlerin yanı sıra hukukçular da ağır basmaktadır. Burada da çağımızın en önemli bir sorunu: tekniğin katı, insanın manevî değer ve özlemlerini yozlaştırıcı yanını sosyal adalet ülküsü ile dengeye getirmek, insancıllaştırmak, bir kardeşlik ve sevgi yönetimi kurmak eğimi belirmektedir.

Benim özellikle üstünde durmak istediğim bir nokta da şudur: hümanizma denilen insancılık akımı ve tutumu bence seçilen bir ustaya hizmet yoluyla en iyi gerçekleştirilebilir. İnsancı düşünür kendini değil, örnek seçtiği bir ya da birkaç kişiyi söylemek, dile getirmekle düşüncesini en başarılı biçimde yaymak ve aşılamak yolunu bulur. Ancak bu yöntemle, bu alçak gönüllü davranışla bencillikten, bireycilikten, çıkarcılıktan kurtulabilir. Ustaya hizmet eğilimi bu genç kadroda ilk gününden belirmiştir. Önce milletvekili, sonra bakan olmuş bu genç adamların politika dışında işleri güçleri vardı. Bunları bırakıp millet işlerine, devlet işlerine yönelmeleri bir büyüğün çizdiği yoldan millete hizmet etmek isteğiyle olmuştur. Çırak ustasını aşabilir, aşması doğal ve gereklidir. Nitekim, gene bu son deneylerin ışığında gördüğümüz şu ki, iki genç adam yılmayan, yorulmayan çabaları ile ustalarının tek başlarına varamadıkları anlaşma, uzlaşma düzenine varmışlar ve yenil-

mez gibi görünen güçlükleri, engelleri aşmak, liderlerine de aştırmak yolunu bulmuşlardır. Böylesi bir olay Türkiye'de ilk kez görülmektedir. Çağımızın en değerli, en geçerli politik davranışını kişilerinde simgeleyen bu yönetim kadrosuna güvenim, yukarıda sıraladığım düşüncelerden doğmuştur.

o

DUYURU

Yeni Ufuklar dergisi, okurlarından ve yazarlarından gelen istekleri değerlendirerek yeni bir atılıma girmeye karar vermiştir.

İlk adım olarak, derginin yazar kadrosu oluşturulmuştur. Derginin yazarları arasında, Vedat Günyol, Cevdet Kudret, Azra Erhat, Cavit Orhan Tütengil, İsmet Zeki Eyuboğlu, Mehmet Başaran, Fikret Otyam, Oğuz Arıkanlı, Tahsin Yücel, Demirtaş Ceyhun, Cevat Çapan, Hilmi Yavuz, Güngör Dilmen, Afşar Timuçin, Selim İleri, Hüseyin Erdem ve Nedim Gürsel de bulunmaktadır.

Yeni Ufuklar, ayrıca çeşitli yurt ve dünya sorunlarını, sanat, edebiyat ve düşünce açısından inceleyen özel sayılar da düzenleyecektir.

o

Yeni Ufuklar, abonman ücretlerinde ufak bir değişiklik yaparak, altı aylığını 30, yıllığını da 60 liraya çıkarmıştır.

ÇEŞİTLEMELER

I

Vedat Günyol

Hümanizma, bir öğreti değil, bir tutumdur sadece, bir düşünce tutumu. Hiç bir önyargıya kapılmadan, salt aklın ışığı, yüreğin sıcaklığıyla eğilmektir, insanı saygıya lâyık görerek, insanı ilgilendiren her konuya.

Ağabeyim Fahir anlatmıştı. Bir pazar günü, babamla birlikte (kırk elli yıl önceleri), Caddebostan dolaylarında geziye çıkmışlar. O günlerde Caddebostan semti, kıyı boyundaki o yüksek duvarlarla çevrili, bolluğun, uşaklı halayıklı zengin yaşantılarının birer öbeği olan seyrek kodaman köşkleri konakları; şurada burada, yol kenarında birden karşınıza çıkan, bahçeleri renk renk çiçeklerle donanmış, bir katlı, iki katlı şirin villalar dışında, yaban otlarıyla kaplı geniş arsalarıyla, yarı yarıya bir çöl görünümündeydi.

Babamla ağabeyim, tek katlı, sarmaşıklarla kaplı güzel bir villanın önünden geçerlerken, daha on sekizini bulmamış olan ağabeyim durmuş, bir süre villayı seyretmiş, sonra ağzının suları aka aka babama: «Bu ev bizim olsaydı,» demiş, kira evlerinde ömür çürüten, kışları bir tek sobanın yandığı, ana baba, kardeşlerin tıkış tıkış oturduğu odalarda, ders çalışma olanağı bulamayan, bulamadığı için kendini yiyen, binlerce gencin özlemini yansıtırcasına.

Babam, Abdülhamit zorbalığının baskısından kurtulmak için kapağı Paris'e atan binlerce gençten biri olan babam, ağabeyimin bu özlemini insanca, insanlıkça bir doğrultuya kaydırmış şu yanıtıyla: «Bu ev bizim ol-

saydı değil, bizim de böyle bir evimiz olsaydı demelisin.»

Bu ince ayrıntı üzerinde düşünürüm nicedir. Başkasının malında gözü olmak'la, başkası gibi, *başkaları* gibi insanca yaşama özlemini duymak iki ayrı tutumun ifadesidir. «Bu ev bizim olsaydı değil, bizim de böyle bir evimiz olsaydı» sözünün altında şu özlem yatıyor bence: Sosyal adalete dayanan bir toplum kurulsun, bizler de (bizim gibi bütün yurttaşlar da) bu toplumda, alnımızın akıyla, hak ettiğimiz yeri alalım özlemi ve istemi.

Bu, aslında bütün sosyalistlerin özlemi ve istemidir. Ama daha çok hümanist sosyalistlerin. «Bu ev bizim olsun, ya da olsaydı» özlemi katı bir sosyalizmin; «Bizim de böyle bir evimiz olsun ya da olsaydı» hümanist düşünüşün potasında oluşmuş insanca bir sosyalizmin özlemidir.

Biliyorsunuz, sosyalistlere yöneltilen suçlamaların başında, servet düşmanlığı önde gelmektedir. Sosyalistleri bu yönden suçlayanlar, hınzırca bir taktikle, işçi sınıfının bu insanca özlemini, bir çeşit yağmacılık, hazıra konarlık istemi diye göstermeye çalışmaktadırlar. Oysa, Sartre'ın dediği gibi: «Bir işçi için iktidarı ele almak, burjuvanın yerini almak değildir. Onun istediği, bir yaşama biçimini ortadan kaldırmak, onu hiçe indirmektir.»

«Bu ev bizim olsun» isteği, sömürü üstüne kurulu bir düzenin yaşama biçimini değiştirmeden, o biçimi kendisi için sürdürme özlemini yansıtır bir bakıma. Ama, «bizim de böyle bir evimiz olsun» isteği, sömürüsüz, haklı bir toplum düzeninde, herkesin, emeği karşılığında hak ettiği yaşama düzeyine, bir arada, topluca, ayrısız gayrısız, ulaşabilme isteğidir.

Böyle bir istek, hümanist bir sosyalizmin özlemi olabilir ancak.

o

Günlerden pazar. 10 Şubat 1974. Saat 16. Sabahın onundan beri, birkaç günlük birikmiş gazeteleri okuyorum. Arada bir, yandaki arsaya kayıyor gözüm. Bir ay önce, iki katlı şirin bir villa yükseliyordu orada. Buldozerlerle yıkıp, bir çırpıda yerle bir ettiler o sağlam yapıyı. Şimdi, iki metre derinlere kadar kazılan arsada, yirmi ile kırk yaşları arasında, tam on beş işçi, elde kürek, tümsekleri düzeltmeye çalışıyorlar. Arsa sular içinde. İşçilerin ayaklarında lâstik çizmeler var. Hepsi de kazaklı. Başlarında, sert yüzlü bir gözcü var. Göz açtırmıyor hiç birine. İşçiler, durmadan çalışıyorlar, herkeslerin sinemalarda eşleri dostlarıyla dirsek dirseğe oturup vakit geçirdikleri bu anda, kafalarının ardındaki binbir çeşit kaygıyla cebelleşe cebelleşe.

İki ayı bulmaz, altı katlı, bilmem kaç daireli koskoca bir yapı yükselecektir, şu yer yer sulara batmış arsada. İki ay sonra, kaloriferli, beyaz badanalı, döşeli dayalı daireleriyle göz alıcı bir yapı dikilecek karşıma. Birer yabancı olacak bütün bu temel kazan, harç küren, duvar ören işçiler, onlarla birlikte elektrikçisi, dülgeri, marangozu vb. ile bir sürü işçi. Sonra, hepsi çekip gidecek, gecekondularda, kahve köşelerindeki o yoksul yaşamlarını sürdüre sürdüre, başka yapıları temelden başlayıp çatılara kadar yükseltme çabalarına.

Oldum olası düşünürüm, şu görkemli yapıların yükselmesinde, ekmek parasına, boğaz tokluğuna, dişini tırnağına takarak çalışan, kol güçlerinden başka dayanakları olmayan insanların, günün birinde, kotardıkları herhangi bir dairenin zilini çalıp, «Bu yapının temelinde

alınterimiz var. Şöyle bir gececiğine konuk oluverelim size, bir sıcak çorbanızı içelim, banyonuzda yıkanıp, kaloriferinizin bir köşeciğinde ısınıp, bir kanepenizde sabahlıyalım» diyebilmelerini, demeye hakları olmasını.

Ne garip, ne rezil iş şu adına kapitalist denen düzenin işi. İnsanın kendi evini değil de başkasının, hem de kendi zararına kazandığı paralarla caka satan başkasının evini yapması, sonra da bir gecekonduda ömür çürütmek zorunda kalması akıl alır gibi değil.

Yıllarca öncesinin Köy Enstitüleri'ndeki İmece yapı çalışmalarını ansıyorum. Yaz aylarında, her enstitüden öğrenci kümeleri, önce kendi yapılarını yapar, sonra da başka yerlere gidip, evler, işlikler, yatakhaneler vb. yaparlardı. Bir güzel imeceydi bu. Herkes, yapıların normal sahibi sayılırdı. Enstitülü olsun olmasın, herkes, o yapılardan herhangi birinin her an kapısını çalıp, 'Tanrı misafiri' olabilirdi orda. Oysa, kul misafiri olmalıydı orada. Ki olurdu da.

Daktilomun tuşlarına kaptırmışım kendimi. Kafamı arsadan yana çeviriyorum. Boşalmış birden arsa. Koskoca bir çöle dönüşmüş, insansız kalıvermiş kaşla göz arasında.

İnsansız, konuksuz ev mi, arsa mı? Sizin olsun. Gecekondulara çoktan razıyım, elverir ki içinde insan olsun, emeğini namusuyla kazanan, pabucu donu gömleği yırtık, ama yüreği sağlam, sıcak insan.

Ne işkencedir, şu zavallı, kendi haline, kaderine bırakılmış insanlarımızın, hele yapı işçilerimizin - şimdilik onlar var gözümün önünde ve yüreğimin tâ içinde - yapılarda çalışan işçilerimizin çektikleri! Oysa, iki ay öncesinin sıkı yönetim görevlisi, şimdinin «sokak adamı» F. Türün adında bir emekli orgeneralin itiraf zorunda kaldığı işkenceler, küçüğünden büyüğüne kadar

solcu aydınlara çektirilen işkenceler hiç kalır bu zavallı yurttaşlarımızın çektikleri yanında. Bu bozuk düzen, sermaye güçlerinin yararına işletilen (artık işlemeyeceğe benzer) bu düzen sürdüğü, haklı bir düzen kurulmadığı sürece, kendi kaderlerine bırakılmış milyonlarca insanımızı, işkencelerin en sinsisi ve en iğrenci olan böylesi bir sömürü kasıp kavuracaktır. Nezaret'lerde, Emniyet binalarında, falakalı, elektrikli, prangalı, gözbağlı, coplu işkencelere mertçe dayanan bunca insanın çilesi neyin bedelidir, o milyonlarca zavallı insanımızın hakkını koruma çabasının bedeli değilse?

o

SABAHATTİN EYUBOĞLU

Sanat Üstüne

DENEMELER

(Dil, Edebiyat, Sanat, Şiir, Şair,
Resim, Heykel, Tiyatro, Sinema,
Folklor ve Gezi Notları)

CEM YAYINEVİ
25 TL.

DÜŞÜNCE ŞİİRİ

Afşar Timuçin

Bizde şiir düşünceye hemen hemen hep uzak kalmıştır. Uzak kalmadığı zaman ya mistik düşünceye yönelmiştir, ya makaleciliğe. Şiirden, biz, duygu dünyamızın ürünlerini anlıyoruz daha çok. Güneş mavi dağların arkasında batarken, yazsana deriz yanımızdaki şair dosta, yazsana şimdi bir şiir. Öyle ya, görüntü şairi duygulandıracak, şair de başlayacak döktürmeye. Divan edebiyatı, yer yer yaslanmıştır düşünceye, zaman zaman düşünce ürünleri vermiştir. Ancak, gariptir, divan edebiyatında düşünce, duygu dünyasının gerçekliklerini saptayan, belirleyen, doğrulayan bir tutum içinde olmuş, salt düşünce şiirine pek yönelmemiştir. Bunun nedenini, divan edebiyatımızın yeşerdiği, geliştiği ortamın koşullarında aramamız gerekir. Şairin işi İnsan'daki Genel'i bulup çıkarmak olduğuna göre, divan edebiyatının bu yolda büyük ölçüde başarılı olduğunu söylememiz yanlış olmaz. Halk şiir geleneğimiz, sanıldığının tersine, düşünce şiirinde pek az örnek vermiştir. Yunus Emre'nin ve benzerlerinin mistik şiirini ve günümüz âşıklarının yer yer gülünçlüğe kaçan çocuksu toplumcu şiirini bir yana bırakırsak, diyebiliriz ki, halk şiir geleneğimiz düşünce şiirine pek yakınlaşmamıştır. Gerek divan şiirinin gerek halk şiirinin mistik örnekleri, gerçekte, ne kadar büyük örnekler olurlarsa olsunlar, çok zaman düşünce şiiri adına uyar örnekler değillerdir. Çünkü, düşünce şiiri bir gösterme, bir belirleme şiiriyken, mistik şiir ya da mistik düşünce şiiri bir inandırma şiiri olmaktan öteye geçemez. Cevdet Paşa'ları, Namık Kemal'leri, Şinasi'leri, Ziya Paşa'ları içine alan şii-

re, Tanzimat şiirine gelince, bu şiir de şiir olmaktan çok uzak bir şiir olmakla, bizim düşünce şiiri dediğimiz şeyin çok ama çok uzağında kalır. Bunlar, manzum makale örnekleridir, çoğu gazete yazısı düzeyindedir. Örneğin Ziya Paşa, Terkib-i bend'ini pek güzel bir gazete makalesi olarak da yazabilirdi.

Serveti Fünun şiiri, Tanzimat şiiri yanında daha da düşünce şiiridir. Düşünce şiirini insanın duygu ve düşünce yanının genel görünüşlerini şiirsellik düzeyinde dışlaştıran şiir olarak tanımlayabilirsek, Serveti Fünun şiirinin hem daha şiir hem daha düşünce olduğunu söyleyebiliriz. Ne var ki, Tevfik Fikret de içinde, bu akımın şairleri, bizim anladığımız anlamda bir düşünce şiiri geliştirmemişlerdir. Fecri Ati sanatçıları içinde yalnızca Ahmet Haşim, akımın tek büyük şairi olan Ahmet Haşim düşünce şiirinin oldukça güzel örneklerini vermiştir. O, *ben*'in derinliklerine usta bir dalgıç gibi korkusuzca dalıyor, oradan, bizim için de doğru ve geçerlikli olan damıtık gerçeklikler derliyordu. Şiiri güçlü ama yetersizdir, çünkü gerçek düşünce şairleri düşünce-şiir'leriyle gerçek bir sistem meydana getirirler. Ahmet Haşim, giriştiği bu serüven dolu işte, bir düşünürden çok bir ressam olarak kalmıştır. Ahmet Haşim'den sonra şiir, hele Yahya Kemal gibi, Faruk Nafiz gibi büyük ustalarla, düşünce yolundan uzaklaşacak, aşırı duygusallığı işleyen bir romantizme, kendini biçimde doğrulayan bir halkçılığa, eskiye yöneltilmiş temelsiz özlemleri konu alan bir divancılığa açılacaktır. (Mehmet Âkif Ersoy'u, Mithat Cemal Kuntay'ı, Orhan Şaik Gökyay'ı, Mehmet Emin Yurdakul'u v.b. birer düşünce şairi sayamayacağımız, az önce verdiğimiz düşünce şiiri tanımından bellidir.)

Yedi Meşaleciler, sanırım, düşünce şiirinde hiç anıl-

mayacaklardır. Gene de, Cevdet Kudret'te ve Ziya Osman'da, yer yer, düşünce şiirine yaklaşımlar buluruz. Bu şairler, şiirin konusu olmayan katı düşünceyi getirmişlerdir şiire yer yer, yer yer de mistik düşünceyi getirmişlerdir. Özellikle, Ziya Osman Saba, yer yer şiirden uzaklaşan, kendini dinî konulara, mistik duygulara çokça kaptıran bir sıradan ilâhiyatçı görünüşü alır. Bizde düşünce şiiri, Ahmet Haşim'den sonra en büyük aşamasını Nâzım Hikmet'le yaptı. Nâzım Hikmet bir düşünce şairiydi, her şeyden önce de bir düşünce şairi olmak zorundaydı: sahip olduğu dünya görüşünü bir inanç olarak öne sürmeye yanaşmıyor, ama bu dünya görüşünü şiirinde tartışıyordu. Türk toplumcu şiirinden bir noktada ayrılır: genellikle toplumcu şairlerimiz sorunları tartışmazlar, inançları ince bir duygululukta yansıtmakla yetinirler, eserlerinin ikidebir popülizme yaklaşması bundandır, zaman zaman marş yazmaları bundandır. Nâzım Hikmet kendi dünya görüşünü, belli ki, sürekli tartışıyor, durmadan doğruluyordu. Onun her şiiri bir sorunun ya tümüyle ya da bir açıdan tartışmasını açık ya da örtülü olarak getirir. Elbet duygu şiirleri de, inanç şiirleri de yazdı, ama daha çok düşünce şiiri yazdı.

Bu kısa araştırmayı günümüze kadar uzatabilirdik. Ne var ki, günümüz türk edebiyatıyla ilgili yargılar vermemeye, günümüz edebiyatçılarının adı geçen yazılar yazmamaya bir süredir kesin karar vermiş bulunuyoruz. İyi niyetle yaptığımız birkaç eleştirici belirlemenin ne çirkin karşılıklar gördüğünü bilenler vardır. Biz üstümüze vazife olmayan bu gibi işleri sayın eleştirmecilerimize bırakarak, düşünce şiiriyle ilgili bazı belirlemelerde bulunalım.

Düşünce şiiri, bizde, az önce söylediğimiz gibi, Ah-

met Haşim'in, Nâzım Hikmet'in geliştirdiği şiir anlayışıdır. Batıda T. S. Eliot'ın, Baudelaire'in, Aragon'un v.b. geliştirdiği şiirler de düşünce şiirleridir. Düşünce şairleri, belli bir konuyu, bir düşünür olarak ele alıp işlemeyi, konunun bütün uzanımlarını ele alıp tartışmayı, genel sonuçlara varmayı düşünmezler elbet. Düşünce şairleri, bir insanlık durumunu, düşünen insanlar olarak, kendi derinliği içinde dışlaştırırlar, yansıtırlar. Bilimin ve felsefenin konusu olmayan bazı insan gerçekliklerini, daha doğru bir deyişle bilimin ve felsefenin alanından kaçan bazı insan gerçekliklerini, bilimin ve felsefenin konularına ters düşmeyecek biçimde, üstelik bilimin ve felsefenin alanını genişletecek, onlara yeni veriler, yeni çıkış noktaları kazandıracak biçimde yansıtır düşünce şiiri; ayrıca, bu şiir, bilimin ve felsefenin konusu olan şeyleri, bu alanların temel doğrularına ters düşmeyecek biçimde, öznelliğin imbiğinden geçirerek, tek insanda genelin, bütünün açıklaması olacak genişlikte, şiirsellik düzeyinde tartışır ve yansıtır. Düşünce şiiri yazan şair, gidimli düşüncenin usta örneklerini vermek yerine, karşılaştırmalara, tümdengelimlere, tümevarımlara pek gereksinme duymayan göstermelerde bulunmakla yetinir. Düşünce şiirinde, birdenbire bir insanlık durumunu, insana özgü bir gerçekliği, kırk yıllık tanışıymışız gibi buluveririz. Bu şiir, insandaki iç bilinmezliklerin evrenini tarar, bir arkeolog telâşıyla çalışır, varolan ama bilinmez olan şeyi gün ışığına çıkarmaya çalışır. Düşünce şiiri kurucu olmaktan çok bulucu, yaratıcı olmaktan çok ortaya koyucudur. Ne var ki, gerçek yaratıcılık bir özgün uydurmacılığı değil, bir buluculuktur.

Düşünceye yönelmeyen şiir öldü. Bundan böyle düşünen şiir var. Düşünmeyen şiir, şiir sayılmıyor artık.

MUSTAFA'LARIN BACAKLARI ARTIK KOPMAYACAK MI?

Fikret Otyam

I

Mustafa Erikcan, kaçan koyunların ardından daldı «saha»ya, koşuyordu ve birden uçtu havaya! Parçalandı!

Mayın, basınca değil, ayağı kaldırınca patlar. Öyle oldu.

Ve Mustafa Erikcan'ın kardeşi ki, Kilis'in Ebulûlâ mahallesinde otururdu, Başbakan Adnan Menderes'e 5 Eylül 1959 tarihinde şu telgrafı çekti:

«Kardeşim Mustafa Erikcan 6 gün evvel Kilis'in Leylit Karakolu mıntıkasında mayınlı sahada yaralanmış, iki gün müddetle beni kurtarınız diye feryat ettiği halde vazifeliler tarafından kasden çıkarılmayıp ölüme terkedilmiştir. Şimdi de herkesin gözü önünde cesedi köpekler tarafından parçalanmaktadır. Mayınlı sahadaki eşyayı ikramiye için çıkaran vazifelilerin şu tutumunu harp sahasında dahi görmek mümkün değildir. Memleket milâttan evvelki bu mezalimin tekerrürünü dehşet içinde seyrediyor. Hiç olmazsa cesedin bize teslimi yolundaki yalvarmalarımız da semere vermiyor.

Adalet bu mudur? İnsanlık bu mudur? Demokrasi ve memleket ile nefsimizi size bu fecî muameleler için mi teslim ettik?

Müdahalenize ve eğer düşman isek de ölümüzün bize teslimini intizar ediyoruz.»

Mustafa'nın köpeği

Gece olur, Mustafa'nın karısı lâmbayı kısar, çekilir bir köşeye acılar içinde. Kapı tıkırdar, bir daha tıkırdar, Mustafa'nın karısı idare lâmbasını alır, açar kapıyı; kapıda Mustafa'nın köpeği vardır ve Mustafa'nın köpeğinin ağzında Mustafa Erikcan'ın dizkapağından aşağı parçalanmış bacağı!.

Hani yazıyordu ya telgrafında Mustafa'nın kardeşi, «cesedi köpekler parçalıyor» diye, işte Mustafa'nın köpeği de sahibinin bir kopuk bacağını kapıp getirmişti evine!

II

Konu, CHP Malatya Milletvekili Nurettin Akyurt tarafından parlamentoya getirilmiş, İçişleri Bakanlığı bütçesi sırasında bu telgrafı okumuştu Akyurt, o zaman öyle denirdi, «Dahiliye Vekili», olayı doğrulamış, cesedin çürümeye terkedildiğini «teyid» etmişti!

Çok anım var mayınlı topraklar üzerine. Ayrıca kişisel.. Bu olayı piyes yapmıştım, Mayın.. AST oyuncuları Ankara ve İstanbul'da oynamışlardı. O zamanki yönetici, sorumlu yönetici, yani sahibi görünen kişi de paramı ödememişti, ne benim, ne de oyunda görev alan 6 yaşındaki kızımın! Orhan Kemal'in de 21.000 lirasını mı ne? «Hiç uğraşma» demişlerdi, «tüm mallarını karısının üzerine yapmış!» Uğraşmadım..

Çok ünlü bir yazar arkadaşıma, 1961 yılında yayımlanan «Harran - Hoyrat ve Mayın» röportaj kitabımı imzalayıp vermiştim de, «Bana bak Otyam, bu kitapta adımın olmasını isterdim,» diye övgüsünü belirtmişti! Aradan yıllar geçti, aynı arkadaş, yani o çok ünlü romancı arkadaş bunları tümden unutup senaryo haline dönüştürmüş, utanıp-sıkılarak yüzüne vurduğum zaman, «Gar-

daş, bana gelip konuyu anlattılar ben de yazdım, bileydim senin olduğunu yazar mıydım?» demişti ve eklemişti: «Kırk bin lira aldım senaryo için!» Huyunu bildiğimden gerekli indirimi yapmış, «dört bin lira almıştır,» demiştim içimden!.

Neden mi yazıyorum bunları, o mayınla ilgili kişisel anılarımın bir bölümünden?. Açıklayayım:

Yıllardır uğraşıyorum bir gazeteci olarak şu mayınlı topraklarla ilgili acılarla. İstiyorum ki, bu mayınlı topraklar sınırında oturan yüzbinlerce insan, bom-boş duran o bereketli topraklardan yararlansın, sınırboyu çiftlikler kurulsun, sınırboyu yol yapılsın, ışıklandırılsın sınır, dosta düşmana karşı, insanlar aç karınlarını mayınları geçerek, geçerken ölerek değil, kendi topraklarında, kendi kooperatiflerinde çalışarak doyursunlar karınlarını.. Piyesimin karşılığını cebine atan tiyatro sahibinin, kitabımdan aşırıp senaryo yapan ünlü yazarın yaptıkları, o mayınlı topraklarda geçen haksızlıkların, zulmün yanında sözü mü olur? Olmaz elbette.

III

Yeni hükümet bu soruna el atacağını «ilân» etti ulusa. Diliyorum gerçekleşsin. Artık insanlar parçalanmasın mayınlı topraklarda. Bunun gerçekleşmesini görmek, kişisel acılarımı unutturur, gördüğüm haksızlıkları, eh bu da bana yeter, zaten isteyen kim fazlasını?

IV

Birkaç yıl önce, Fakir Baykurt'un eşi aramış telefonla. Küçük kızıma, «Fakir'in karısı aradı de babana,» diye «tenbih» etmiş. Gece gelince eve, «Baba,» dedi, «seni bir fakirin karısı aradı..»

Yeni Ufuklar'ın geçen sayısındaki yazımı okumuş Fakir Baykurt. Aradı telefonla, «karamsar buldum seni,» dedi. Epey söyleştik, özlemişiz birbirimizi. Aynı gün, Dursun Akçam da uğramıştı gazetenin bürosuna.. Yeni çalışmalarını sordum, Ömer Polat'ın çok sevdiğim «Mahmudo ile Hazel» adlı ilk romanı üzerinde görüşlerimizi açıkladık, karşılıklı.

Güncel uğraşılardan sıyrılıp, az da olsa sıyrılıp böyle söyleşiler nasıl da rahatlatıyor beni, anlatamam. Dursun giderken, Fakir telefonu kapatırken bir hüzün çöktü içime!

Sonra oturup bu yazıyı yazdım, evde.

o

DERGİMİZE GELEN VARLIK YAYINLARI

o *Aylâklar:* M. Cevdet Anday. 15 TL.
o *Fantomara:* İgnazio Silone. 15 TL.
o *Çağdaş İslâm Dünyası:* J. C. Risler. 10 TL.
o *Nasrettin Hoca Fıkraları:* (Eflâtun C. Güney). 10 TL.
o *Kahvede Şenlik Var:* S. K. Aksal. 6 TL.
o *Köycü Oktay* (Çocuk Romanı): S. Şimşek. 2 TL.
o *Yedi Kargalar:* L. Behstein. 2 TL.

ROMANCI GÜNLÜĞÜ

Mehmet Seyda

Tanpınar'ın iki yazısı (7.2.1974)

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, M. E. Bakanlığı'nın Çağdaş Türk Yazarları dizesinde çıkan «Edebiyat Üzerine Makaleler»ini okuyorum. 1936 yılı başlarında «Bizde Roman» adlı iki yazı yazmış. Bunlara değinmeden önce şunu belirteyim: Tanpınar'ın «Huzur» adlı romanı üzerinde onca duruldu, tartışıldı da, «Saatleri Ayarlama Enstitüsü» üzerinde durulmadı. Neden? Bence, bu sonuncusu, yüzyıllar boyu Türk toplumunu etkilemiş bürokratik mekanizmanın hem çok tatlı, hem çok haklı eleştirisini veren bir yapıttır. Kimimize belki gülünç gelecek, ama doğrudur, gerçektir: Bizde önce bir «kurum» ya da «enstitü» birisinin önerisiyle oluşturulur, onun üstleneceği görevler, başka bir deyişle «istim» arkadan gelir. Hiç gelmeyebilir de. Kurum ya da Enstitü, tu kaka olmadan önce, zaten ölü doğmuş bir çocuktur.

Neyse, Tanpınar'ın Türk romanı üstündeki düşüncelerine, görüşlerine geleyim. Bunlar hemen pek çoğuna katıldığım, pek çoğunu paylaştığım görüşler. İlkin, Türk romancılığına karşı yöneltilen üç suçlama sıralıyor:

1. Türk romancısı toplumumuzla, yaşantımızla ilgili değildir.
2. Batı'dan okuduklarının etkisi altındadır.
3. İçten değildir.

Sonra bunlara ayrı ayrı yanıt araştırıyor. Özetle, diyor ki: Türk romancısı, başka memleketlerde yeni yeni denenen köylü romanı bile yapmağa kalkmıştır. Ama

bütün bunlara karşın, bu romanı çok kez yapay bulmamak, okurken cansızlığına isyan etmemek, hattâ gerçekle arasında bir ilişki kurabilmek de pek az mümkün. Bu da ayrı sorun.

Diyor ki: Dünyanın hangi sanat hareketi, başka bir sanatın, başka bir dil ve âlemin etkisiyle başlamamıştır? «Cürüm ve Ceza»da, «Les Possédés»deki, «Karamazoflar»daki kahramanların eşlerini, Dostoyevski'den önce yetişmiş Fransız romancılarında, Balzac ve Stendhal'de bulabiliriz. Tolstoy, uzun zaman bir Fransız yazarından her sabah çeviri yaparmış; salt onun sanatını kavrayabilmek için. Öyleyse bizim romancıları, Batılıları okumak ve onların etkisinde kalmakla neye suçluyoruz? Etkilenmeyen, iz bırakmayan okumak neye yarar? İnsan kendine bir şeyler katmak için okur, unutmak için değil.

İyi ama, etki altında kalmakla saman kâğıdı arasında, kopya arasında büyük bir fark vardır, denilecek. Hayır, bunu o kadar büyültmeyelim. Bu fark kuşkusuz vardır, ama bu yapış farklıdır, yani başarılı olmak ya da olmamaktan ibaret bir farktır. Bu paradoksu açıklayayım: Sözgelimi, Dostoyevski gibi, Balzac'ı Stendhal'i okumuş, ama onun dehasına sahip olmayan bir yazarın aynı konuları kullanmasını tasarlayınız. Elbette ki, onun yapıtından, Dostoyevski'den söz açar gibi söz açamayız. Oysa, konu da, romanın kurgusu da aynıdır. Aradaki fark küçük bir birey farkıdır: Dostoyevski'nin kişiliğidir, sar'asıdır, dengesizliğidir, hastalıklarıdır ve yaratılışın o erişilmez gizi, dehasıdır. Biz bir Dostoyevski'yi tanıyoruz, uzaktan sadece, başarı kazanan atılımı, en yüksek tepeyi görüyoruz; yarı yolda kalmış olanları hiç düşünmüyoruz. Amacım, saman kâğıdı ile kopya edilmiş dediğimiz yapıtla, büyük ve özgün yapıt arasındaki

ayrımın çok kez basit bir başarı sorunu olduğunu söylemektir. Dolayısiyle, sanatçılarımızın Batılıların etkisi altında kalması sorunu, onların başarısızlığının nedeni değildir.

Bu noktaya gelince, tartıştığımız üçüncü sorun kendiliğinden düşer. Çünkü, başarılı olmamış bir yapıtın içtensizliği ileri sürülemez. Bence, hatalarını örtemeyen, bütün iplerini bize gösteren, sakatlıklarını ve zaaflarını veren bir yapıt, hattâ içtenlikten bile ileri geçer de, içtenliğin tâ kendisi olur.

Romanın, romancının yalnızlığı konusundaki yargıları acıdır Tanpınar'ın. İşin kötüsü, 1936'dan bu yana 38 yıl geçmişken, birçoğu hâlâ geçerlidir:

Türkiye'de aşağı yukarı altmış yıllık geçmişi olan bir roman vardır ve en durgun yıllarında, hiç olmazsa yirmi roman çıkar, bugün yaşayanlar arasında halkın tanıdığı, yapıtlarını okuduğu altı yedi romancımız var. Böyleyken, daha Türk romanını Avrupalı bir gözle inceleyen, var olan eğilimleri anlatan, zayıf ve hareketli noktaları gösteren, içteki sanata ve dıştaki edebiyata karşı olan ilgilerini tespit eden bir tek eleştiri deneyimiz yoktur. (..) Son yıllarda kendi edebiyatımızla ilgimizin biçimi o kerteye gelmiştir ki, bir yazarımızdan biraz daha genişçe söz açabilmemiz için zavallının ölmesi gerekir. Eleştirinin ağıtla birlikte yürüdüğü biricik sanat hayatı bizimkidir.

Kendi olma, yerel olma sorunu üstüne şunları söylüyor Tanpınar:

Türk romancısı belli bir yaşantının adamı olamıyor, sadece düşünceler yaşıyor. Ve bu bizde pek fazla olmadığı için genel yaşama yön veren düşüncelerin içinde kalıyor. Ülkünün ufku önce edebiyatta gülümser, bizse

çoğun meşalenin geçtiğimiz yolu aydınlatmasını istiyoruz. Bu durum Türk romanını kimi örneklerinde zaman zaman bir çeşit yapmacıklığa atmıştır. Her şeyden önce şunu unuturuz: Bir romanda anlatılabilecek şeyin en çoğu bireydir, belli bir toplumun belli bir toplumsal katının belli bir tarihini kendinde yaşatan bireyi ve bu birey de romancının kendisidir. (İmdi, Tanpınar'dan bu alıntıları günlüğüme geçirirken, kulaklarım kızarıyor: Bana, ikide birde, kendimi ve çevremi anlatışımdan ötürü çıkışıp duran Mutluay'ın elini kulağıma uzanmış görüyorum. O Mutluay ki, Tanpınar'ı andığı yerde «hocam» der. Burada, yalnızca Mutluay'ın eksik, yanlış bir anlayışı üstünde duruyorum: Yapıtları, sanatçıları değerlendirişindeki tersliklerin elbette ayrıntısına girmiyorum. Hiç bir zaman da girmeyeceğim; bana ne! Kimi yazar vardır, yaşantısı çok inişli çıkışlıdır, çok yerlerden gelip geçmiştir; bu değişik yaşantıları, içinde yaşadığı çevre koşullarıyla birlikte, değişik insanlarıyla birlikte yansıtabiliyorsa, o yazar hep «kendini anlatıyor» sayılamaz.) Roman yazmak isteyen genç bir arkadaşım bir gün Anadolu'ya gidip köyleri dolaşacağını, köylüyü ve halk psikolojisini inceleyeceğini söyledi. «Roman yazacağım ve bu ülkenin halkını bu romanda konuşturacağım!» dedi. (Bilmiyordu ki) o yaşamı yapma bir sanat sözleşmesiyle görmek başkadır, onu doğal biçimde yaşamak, yani başka türlü yaşayamadığı için yaşamak gene başkadır. Sonra da, gerçekten romancı doğan bir adam, bunu kendi odasında da yapabilirdi. (Tanpınar bana «Beş Romancı Tartışıyor»da, Kemal Tahir'in: «Ben köyü hiç görmedim..» deyişini anımsattı.) Kendisine bütün kütleyi konuşturmak görevini veren bu dostum, bu yolculuk yerine kendini derinleştirseydi, kendi çelişkili gerçeklerini ortaya atsaydı, Türk romancılığı inanıyo-

rum ki, dikkate değer bir yapıt kazanacaktı ve belki de yapmak istediğini bilmeden yapacaktı.

Ama, dostum bu yanlış adımda haklıydı. Bütün gençliğinde ona bunu öğütlemişlerdi: «Halka karışın, köye, kasabaya gidin. Gerçek yalnız orada vardır.» Hiç kimse ona dememişti ki, «Sen, tek başına, bir gerçeksin, bu gerçeği bize anlat. Yaşadığın saati, duyduğun günü, her gün içini parçalayan sızıları ve her akşam sana yaşamak aşkını veren umutları anlat, ayrıldığın yüzler, gördüğün manzaralar.. Söyleyeceğin yalan bile bizim için değerlidir. Elverir ki, güzel yazasın. Değil mi ki roman yazacaksın, öncelikle, her şeyden önce bir roman işçisi ol!» Hayır, bunu ona hiç kimse dememişti.

. . . . . .

Ama diyor işte Tanpınar. Çok iyi de ediyor!

o

BİZE GELEN DERGİLER

Yeni Dönem, Yeni Adımlar, Yeni Dergi, Türkiye Defteri, Varlık, Yarına Doğru, Bibliyografya Dergisi, Türk Dili, Teksir Gazetesi, Halkevleri, Yansıma, Yedinci Sanat.

GÖÇ VE DEVRİMCİ TAVIR

Halil Şahan

Kırsal nüfusumuz gittikçe hızlanan bir «göç olgusunu» yaşamakta bugün. Bu olgu, gelişimine koşut olarak edebiyatımıza da giriyor. Özellikle, toplumcu, gerçekçi roman ve öykümüze... Çünkü, göçün toplumun gelişim doğrultusunu gösterdiğine inanılıyor. «Toplumcu gerçekçilik şu andaki gerçekliği bilmek değil, bunun nereye doğru gittiğini bilmektir.»[1] Bu bağlamda, toplumcu gerçekçi yazarların göçe ilgi göstermemesi düşünülemez.

Göçün gösterdiği «gelişim doğrultusu» nedir peki? Toplumumuz nereye doğru gelişmektedir? Hemen yanıtlayalım: Toplumumuzun gelişim doğrultusu *kapitalist* düzen içinde bir *sanayileşme*dir. Oysa, György Lukacs'ın deyimiyle: «toplumcu gerçekçilik, ... toplumculuğu kurma mücadelesidir.»[2] Öyleyse göç, ilk çözümlemede toplumcu bir düzene doğru olan gelişmeyi göstermemektedir. Fakat bu, göç olgusu toplumcu - devrimci öz taşımıyor demek de değildir. Çünkü, göçün tanımladığı aşama, toplumcu düzeni oluşturacak çelişkiler ve sorunlarla yüklü bir aşamadır.

Yakın geçmişe kadar çağdaş anlamda, toplumsal sınıflardan yoksun bir toplum yapımız vardı. Kırsal alanlarda, bölgelere göre bazı ayrık durumlar olsa da, daha çok küçük toprak mülkiyeti egemendi. Buna bağlı olarak da insanımız güçlü bir mülkiyet duygusu taşıyordu. Şimdi de büyük ölçüde bu böyledir. Özellikle, 1950 yılından sonra durum değişmiştir: Nüfus artmaya, tarım makinalaşmaya, toprak tekellerde birikmeye başlamış; kısacası, kırsal nüfusu göçe zorlayan yeni sosyo-

ekonomik koşullar ortaya çıkmıştır. Kırsal alanlardaki bu gelişimin yanında, kentlerde de - çarpık da olsa - bir sanayileşme başlamıştır. Göçe elverişli duruma gelen nüfusu çekici nitelikte bir oluşumdur bu.

Bütün bunlarla birlikte, göç, yukarıda tanımlanan biçimde yalınkat değil, çok karmaşık bir olgudur. Ayrıca nedenleri, oluşumu ve özellikle de insan gerçekliğinde yansıyışı bakımlarından ayrıklıklar da göstermektedir. Göç devinimine katılan her köylünün, köyünde topraksız kaldığı, kente fabrika işçisi olmak amacıyla geldiği söylenemez kuşkusuz. Örneğin, Fakir Baykurt, «Irazca'nın Dirliği» adlı yapıtında, göçe neden olarak köylüler arasındaki geçimsizliği gösterir. Ne ki, bunlar tümeli yansıtmayan tikel durumlardır.

Kente gelip de iş bulamayan köylü insanının sorunları da devrimci açıdan apayrı bir önem taşımaktadır. Gecekondu bölgelerinde tükenişe varan bir yaşantı süren bu insanların durumlarını değerlendirmede çok dikkatli davranmak gerekir ama.

En genel çizgileriyle göçün sosyo-ekonomik görünümü bunlar. Fakat, asıl önemli olan, söz konusu olgunun *insan gerçekliğinde* yansıyışıdır. Ernst Fischer'in dediği gibi: «Gerçeklik insanın yaşantı ve anlayış yeteneğiyle katılabileceği sayısız ilişkileri kapsar»[3] çünkü. Eğer göç, yukarıda tanımlanan biçimde salt toplumsal yanıyla ele alınırsa sağlıklı bir devrimci tavıra ulaşılamayabilir. Sözgelimi, göç insanımızın bilincine, bir bakıma «sınıf değiştirme özlemi» biçiminde yansımaktadır. Özellikle, Almanya'ya göçte pek belirgindir bu. Almanya'ya giden Anadolu insanı, «sınıf değiştirerek» yaşamını olumlu kılma amacını gütmektedir büyük ölçüde. Kente göç eden Anadolu insanı için de aynı bilinç durumu geçerlidir bir etken olarak genellikle. Bir edebiyat yapıtını iş-

levsel bakımdan, okur - yapıt ilişkisi içinde düşünmek gerekir devrimcilik söz konusu olduğunda. Eğer bir yazar, göç olgusunu işlerken, göçü yaşayan insanımızın bu anılan bilinç durumunu bilmiyorsa, devrimci tavrı sağlıklı olamaz. Daha açıkçası, ortaya koyduğu yapıttan devrimci bir işlev beklenemez.

Genel çizgileriyle tanımlamaya çalıştığımız görüşlerin ışığında üç tipik örneği ele almak istiyoruz şimdi:

1. Gaffar ile Zara

«Gaffar ile Zara»da[4] Almanya'ya göç konusu işlenmektedir. Öykünün baş kişisi Gaffar, bir Güneydoğu Anadolu köylüsünün oğludur. Topraksız olup, ağanın işinde çalışmaktadır. Askerliği sırasında, büyük bir kentteki insanların yaşamalarını görerek bilince ermiştir. Köyüne döndüğünde, ağanın traktör aldığını, bu yüzden de köyde işsizlik başladığını görür. Ayrıca ağa, babasından devletin verdiği toprağı geri almıştır. Gaffar, bu koşullar karşısında Almanya'ya gitmek, kazandığı parayla bir traktör almak, böylelikle de «ağa baskısından» kurtulmak ister.

Gaffar'ın «ağa baskısından» kurtulmak istemesi devrimci açıdan olumlu bir davranıştır. Üstelik bunun belli bir bilince dayanması da... Fakat, Gaffar'ın söz konusu baskıdan kurtulmak için düşündüğü çözüm yolu öyküden beklenen devrimci işleve ters düşer niteliktedir. Çünkü, Gaffar, kendi sınıfının siyasal egemenliğiyle değil, bireysel olarak «sınıf değiştirme» yoluyla «kurtuluşu» denemektedir. Bu noktada, Gaffar'ın aldığı bilincin eksikliği, giderek yanlışlığı da anlaşılıyor. Eğer sağlam bir bilinç almış olsaydı, kendi sınıfının egemenliğine yönelik bir kurtuluş yolu seçecekti. Oysa, yürürlükteki düzenin - ki bu yazarın değiştirmeyi amaçladığı bir

düzen - olanaklarına uygun bireysel bir davranış biçimi seçmektedir.

Bununla birlikte, yaşanan gerçeklik çarpıtılıp sulandırılmış değildir. Köylü insanı bugünkü koşullarda, ne kadar bilinçlense de bu bilinç ister istemez eksik kalacaktır. Ama bu, öyküye, yaşanan gerçeklikten alınan gereçlerle devrimci bir işlev kazandırmak olanak dışıdır demek değildir. Gaffar'ın seçtiği kurtuluş yolunun geçersizliği, gerçek kurtuluşu getirmeyeceği, çünkü asıl sorunun genel düzenle ilintili olduğu öykü değerleri içinde belirtilebilirdi örneğin. Üstelik, asıl kurtuluşun nasıl ve ne ile olanaksal olduğu da...

2. Köygöçüren

«Köygöçüren»[5] salt köyden kente göç olgusunu anlatan bir yapıt. Ne ki, göç nedeni olarak genele açılmaya olanak vermeyen tikel bir olay seçilmiş. Köylüler, «Köygöçüren» adını verdikleri bir otla başa çıkamadıkları için kente göç ederler. Anılan ot, köyün bütün tarlalarını sarmıştır. Devletten yardım isterler, fakat devlet etkili bir yardımda bulunmaz. Köylüler de tarlalarını satarak kente göçerler.

Yapıtta göç, nedeni bakımından toplumcu devrimci bir boyut kazanamıyor. Çünkü, genel sosyo-ekonomik gerçeklikle bağıntısı yok. Fakat kapitalist devletin ve ona bağlı olarak bürokrasinin eleştirisini yapması bakımından devrimci bir işleve ulaşabiliyor: Ottan kurtulmaları için köylüye yardım etmeyen devlet ve köylünün devlet yardımını sağlamasını engelleyen bürokrasiyle kentsoylular işbirliği yaparak ve devletten gerekli desteği görerek, köylülerin tarlalarını ellerinden alıyorlar. Bu bağlamda kapitalist devletin köylüden yana olmadığı etkili biçimde vurgulanmaktadır.

Ayrıca kente gelen köylüler, sınıf çelişkisini somut bir ortamda yaşayarak bilinçlenmeye doğru götürülmüyor da tanıdıkları aracılığıyla devrimci eylemlere katıştırılıyor; bunun sonucu olarak bilinçlenmeleri sağlanıyor.

Eleştiriye açık yanları ağır basan bir yapıt olmakla birlikte, «Köygöçüren» oldukça ilginç bir durumu da saptamaktadır: Bu, daha önce değindiğimiz gibi, Anadolu insanının «*sınıf değiştirme*» dileğiyle ilgili. Kente gelen köylüler büyük bir çabayla, her türlü yola başvurarak çocuklarını okutmaya çalışırlar. Çünkü, kurtuluş okuyarak sınıf değiştirmededir.

Sınıf değiştirme, bilince ermemiş köylüler için, varolan düzenin doğrultusunda kurtuluş umudu bağlanan bir bilinç durumunu simgeler kuşkusuz. Aslında bu bilinç durumunun temelinde *sınıf bilinci yokluğu* yatar. Toplumcu devrimci bir yazarın önemle eğileceği bir sorundur bu. Önce sınıf bilinci oluşturmak, daha sonra da bu bilinç doğrultusunda çözüm yolları önermek...

3. Çamasan

Göçün ilginç bir nedene bağlanarak işlendiği yapıtlardan biri de «Çamasan».[6] Demirtaş Ceyhun'a göre göç, Anadolu insanının kişilik «yapısındaki önemli bir dinamiğin»[7] sonucudur. Söz konusu dinamik yapı ise «Anadolu insanının temel karakteristiği donkişotluktur,»[8] diye tanımlanmaktadır. Sanırım, Demirtaş Ceyhun'u bu yargıya götüren: «Az gelişmiş ülkelerde sanayileşme olmadan kentleşme oluyor»[9] düşüncesi. Az gelişmiş ülkelerde sanayileşme olmadan kentleşme olmasında, ülkemiz bakımından da gerçeklik payı var kuşkusuz. Fakat, bu geneli kapsayacak oranda ve nitelikte değildir. Sanayileşme süreciyle kentleşme arasındaki koşutluk bu-

nun kanıtıdır. Köyden kente göç, ekonomik - toplumsal nedenlerden sayutlanarak, Anadolu insanının «donkişotluğu» gibi öznel bir nedene bağlanamaz.

Demirtaş Ceyhun'un sözlerinden, Anadolu insanının kişilik yapısında devrimci nitelikler bulunduğu, bu niteliklerin imlenmesiyle devrimci tavırın belirlenebileceği anlayışında olduğunu anlıyoruz. Ona göre Anadolu insanı «çözümü harekette aramaktadır» çünkü.

Oysa, Ceyhun, yapıtında görüşlerine uygun bir devrimci tavıra ulaşamıyor. Örneğin, «Çamasan» öyküsündeki Çamasan Dede, köyünden ilk gurbete çıkan kişi olarak sunuluyor. Ki, Anadolu insanının «yapısındaki dinamizm» Çamasan Dede'nin kişiliğinde ve edimlerinde vurgulanmak istenmiştir. «Otuz üç hane köyün ilk gurbetçisi ben olmuştum yaaa!»[10] Üstelik Çamasan'ın babası da hiç çıkmamıştır köyden. Çamasan'ın köyden gitmek istemesi de alışılmadık bir olay olarak karşılanır ayrıca. Kaldı ki, Çamasan köyden salt «dağın ardını merak ettiği» için gider. Bilinçsiz ve yararsız bir «merakı» doyurmaya yönelik bir edimde «çözümü harekette arama» gibi devrimci bir tavır aranamaz.

Demirtaş Ceyhun'un gerçekliği önemli ölçüde yakaladığı, fakat tam bir devrimci boyuta ulaşamadığı tek öyküsü «Çamur». Söz konusu öyküde Annaşalı Hanefi «Kendi kontuna iş tutmak için» kente gelmiştir. Yani, sınıf değiştirerek yaşamını kurtarmak istemektedir. Fakat kentte aradığını bulamaz. Köyünün ve eski günlerinin özlemine kapılır. Ne ki, Hanefi, yaşadığı somut gerçeklikten bir bilinç ya da çözüm yolu görüşü kazandırılmaz. Bunu yapacak olan «aydınlardır» yazara göre: Aydınlarla «Hanefiler'in» iletişim kurmaları ise olanaksızdır.

Sonuç

Buraya kadar söylediklerimizin ışığında bazı genellemelere gidecek olursak:

1. Göç, sağlıklı bir perspektifle değerlendirilmezse, devrimsel bakımdan işlev kazanamaz.

2. Göçü salt toplumsal açıdan almak yanılgılara yol açabilir. İnsan gerçekliğiyle toplum gerçekliği arasındaki ilişkiyi iyi kavramış, giderek algılamış olmak gerekir.

3. Göç, toplumun gelişim yönünü gösteren kapsamı geniş tek olgu değildir. Kapitalizmin yoğunlaştığını, sınıfsal çelişkilerin arttığını her yerde ve olayda yakalamak olanaksaldır.

4. Ne ki, göç, getirdiği sorunlar bakımından büyük bir konu zenginliğine sahiptir.

---

[1] *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri - B. Moran, s. 46.*
[2] *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı - G. Lukacs, s. 107.*
[3] *Sanatın Gerekliliği - E. Fischer, s. 113.*
[4] *Kaçakçı Şahan - Öyküler. B. Yıldız.*
[5] *Köygöçüren - Roman. F. Baykurt.*
[6] *Çamasan - Öyküler. D. Ceyhun.*
[7] *D. Ceyhun'a Sorular - Yeni Ortam, 1 Mart 1973.*
[8] a.g.k.
[9] a.g.k.
[10] *Çamasan, s. 32 - 33.*

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ ÜSTÜNE

Hüseyin Erdem

Bilindiği gibi, 1960 Devrimi ülkemize yepyeni bir düşünce canlılığı getirdi. Türkiye İşçi Partisi'nin, Devrimci İşçi Sendikaları Federasyonu'nun ve bazı ilerici örgütlerin kuruluşu, ülkemiz demokrasisi için önemli sayılabilecek katkılardı. Demokrasinin yeni ve gürbüz atılımları, demokratik güçlerin baskıları sonucu, yürürlükte olmalarına rağmen, ömrünü tüketmiş gibi görünen 141 ve 142. maddelerin uygulanmaması da, demokrasiye oldukça rahat bir nefes aldırıyordu. Ayrıca, canlı bir yayın hayatının varlığı da, bu demokrasiye boyutlar kazandıran, onu tamamlayan bir etken oldu. Sonra, 1971 rejimi geldi çattı. Düşüncenin zincire vurulması, ezilenler için koyu bir umutsuzluk, ezenler içinse derin bir öfkenin ağır bastığı bir döneme yol açtı. Birden, sanki hortlamış gibi ortaya çıkıveren faşist eğilimli 141 ve 142 ile keyfî uygulanan 146. maddeler, «*balyoz harekâtı*» sonucu yüklendi yurtseverlerin sırtına.

Dünya Kitap Yılı'nda, birçok bilim, sanat ve politika adamlarının eserleri devlet kâğıt fabrikalarında kâğıt hamuru haline sokuldu. 1960'tan bu yana 14 yıl geçti. 12 Mart 1971'de birbirinden ayrılan, taban tabana karşıt iki evreyi içeren yıllardı bunlar. 14 Ekim 1973 seçimleriyle başlayan yeni evreye, 1961 Anayasası'nın, tamamen uygulanmasa da, sağladığı oldukça geniş özgürlükleri nasıl yitirdiğimizin bilincinde olarak, üç yıl süren anti-demokratik baskılara, işkence, ölüm ve hapis yıllarına nasıl dayanılacağını, nasıl savaşılacağını öğrenmiş olarak adım atıyoruz.

14 Ekim seçiminin sonuçları, ülkemizi yeni, aydın-

lık, ilerici olabilecek bir evreye getirebilecek mi acaba? Seçim sonucunu, ülkemizdeki devrimci birikimin bilinçlenen emekçi kitlelerin, iç ve dış sömürücü güçlere karşı çıkan halkımızın bir tepkisi olarak kabul edebiliriz. Bu durum, sömürücü ve gerici güçleri tedirgin ederek onları yeni hükümeti başarısızlığa uğratma yolunda birtakım eylemlere yöneltmiştir. Gerek dış politika, gerek devletin ekonomik politikası açısından, hükümetin önerdiklerine bakılırsa, köklü değişiklikler getirmemekle birlikte, hükümet programı, dışa bağımlı kapitalizmin doğurduğu çıkmazlara daha ileri bir demokrasi yoluyla, reformcu çözümlemeler getireceğe benziyor.

Bu nedenle de, programın dış politika ve ekonomik politika ilkelerini uysallıkla karşılar görünen, dışa bağlı sömürücüler, demokrasinin sınırlarını genişletme çabasını engellemeye başlamışlardır.

Demokrasinin geliştirilmesi neler getirecektir? Öncelikle, düşünce özgürlüğünü. Düşünce özgürlüğünden anlaşılması gereken, sadece düşünceyi dile getirmek, yayabilmek değil, düşüncenin örgütlenmesi olanağının yaratılmasıdır. Bu olanak yaratılmazsa, 1971'den önceki gibi, faşist eğilimli maddelerin baskısı altında tanınan özgürlükler yüzeysel; ömürleri de, değişen iktidarlara bağlı kalacaktır. Bu bakımdan devrimci aydınlara düşen görev, bu maddelerin dışında, gerçek bir düşünce özgürlüğüne duyulan özlemi dile getirmek ve onu var güçleriyle gerçekleştirmeye çalışmak olmalıdır.

Bu noktada, yıkıcı, karalayıcı olumsuz bir muhalefet, sosyalistlerden çok, karşı tarafa yararlı olabilir. Bir bölük iyi niyetli aydının, koalisyon hükümetinin hiç bir eylemini beklemeden, desteklemeleri ve bu ortaklıkla bütünleşmelerine karşılık, bir başka bölük kuşkulu aydın hemen yıkıcı eleştirilere başlamış bulunuyor. Şöyle

diyor *Olay* dergisi: «Bir yanda halkımızın âcil çözüm bekleyen sorunlarına cevap vermekte yetersiz, hattâ isteksiz bir iktidar koalisyonu vardır; öte yanda ise, çıkarları gereği ülke sorunlarını daha başlangıçta çıkmaza sürüklemeye çalışan bir tutucu muhalefet koalisyonu vardır... OLAY... her iki koalisyona karşı kavgasını vermekten asla kaçınmayacaktır.»

Bu bakış açısını İlhan Selçuk'un, «Bugün Türkiye'de özgürlük isteyen bir demokrat hükümet karşısında, özgürlüğe karşı bir faşist muhalefet var. Roller tersine döndü,» yolundaki sözleriyle yanıtlayabiliriz. Oya Baydar'ın önerisi ise şöyle: «İşçi sınıfı ve sosyalistler yeni hükümeti kendi bağımsızlıklarından asla tâviz vermeden dikkatle izlemeli; gereğinde uyarak, gereğinde eleştirerek ve yapıcı muhalefete geçerek, gereğindeyse destekleyerek - ama gerektiği noktaları doğru seçerek - CHP ağırlığındaki hükümete daha ileri bir demokrasi yolunda yardımcı olmalıdır.»

Basında sol yazarlar, CHP'den *bugün için* demokrasiyi ileri götürmekten başka bir şey beklememekte birleşiyorlar. Ne var ki, doğru olan ve desteklenmesi gereken bu tutum sosyalistlerin gerçek ulusal bağımsızlık ve toplumsal ilerleme sorunları ile ilgili isteklerinden vazgeçtikleri anlamına gelmez.

CHP bugün içinde bulunduğu güç koşullar yüzünden gerçek sosyalistlerin özlemlerine gereğince cevap veremeyecek bir durumda olmakla birlikte, düşünce özgürlüğü bakımından getireceğini umduğumuz güvencelerle, Türkiye'nin geleceği yolunda önemli katkılarda bulunabilir.

ESKİMEYEN GEÇMİŞ ZAMAN

Selim İleri

Oktay Rifat, yaşayan Türk şairlerinin en önemlilerinden biri bence. Sürekli yenileşebilen duyarlığıyla, Türkçeyi olağanüstü güzelliklere yöneltişiyle «eşine az rastlanır ustalıkta bir şair».[1] Behçet Necatigil, O. Rifat'ın şiir serüvenini şöyle özetliyor: «Orhan Veli ve Melih Cevdet ile birlikte çıkardığı *Garip* (1941) adlı kitabı ile Yeni Şiir'in kurucularından oldu. Her kitabında değişik bir nitelik gösterdi. Başlangıçta yeni bir hava içinde güçlü aşk şiirleri, toplumcu sanat ilkesinden hareketle, halk deyim ve söyleyişlerinden, masal ve tekerlemelerden faydalanarak başarılı taşlamalar, sosyal şiirler yazdı. *Karga ile Tilki*'den (1954) sonra soyut şiire yöneldi.»[2] Soyut şiire yaslandığı dönemin en belirgin ürünü *Perçemli Sokak* (1956) sanırım. *Elleri Var Özgürlüğün*'de (1966) bütün bir tarihi, eskil çağları doğa açısından tanımlamaya, yorumlamaya çalışan bir O. Rifat buluruz... Ardından aşağı-yukarı aynı anlayışı zenginleştiren iki kitap: *Şiirler* (1969), *Yeni Şiirler* (1973). *Yeni Şiirler* 1973'te yayınlanmış, ama ancak 1974'de geçti okuyucunun eline.

Bir şairin, daha da genelleyelim, bir sanatçının kendi duyarlık alanını sürekli yenilemesi okuyucusunda ya da izleyicisinde tedirginlik yaratmaz mı? Bu, yenileşmenin tutumuna bağlı ola ki. O. Rifat'dakini Cemal Süreya açıklıyor: «Oktay Rifat'da şiirsel konjonktür büyük inip çıkmalar gösteriyor. Her değişiş bir öncekinin bazı yönlerden tam tersiymiş izlenimini uyandırıyor okurda. Yalnız bunların kimlik değiştirmeyle ilgisi yok. İlhan

Berk gibi her değişişte bir önceki dönemini yadsımıyor, inkâr etmiyor. Ve, tuhaf bir şekilde (böyle diyebiliyorum), başta yadırgansa da, birbirinin tersi olarak belirmiş dönemler ve bu dönemlerin ürünleri birbirine bağlanıyor; eklem yerleri o ters çıkış noktaları olmak üzere.»[3] Öyleyse O. Rifat'da bir bütünlükten, yenileşmeye (değişmeye) karşın, bir bütünlükten söz edebiliriz. Şair, kimliğine sıkı sıkıya bağlı; yalnızca duygulanım kaynakları değişiyor, herhangi bir başkalaşma şiire sızamıyor.

O. Rifat'ın şiir dünyasındaki bütünlük nedir? Bu bütünlük, sanırım her şeyden önce, şairin şiire bakış tarzından doğuyor: «Türk şiir geleneğinden, Türkçenin halk sanatlarında beliren inceliklerinden Batılı şiir anlayışı içinde yararlanmış.»[4] O. Rifat. Deyimler, türkülerden, divan şiirinden esinlenmeler, söz sanatlarının dışına taşarak kilim motifleri bile bu şiir anlayışında kaynaştırılmış, eritilmiş. Kimi zaman günlük konuşma dilinin özellikleri, çeşitli katlardan gelen insanların konuşmaları O. Rifat şiirinde yer almış. Örnekse «İstanbul Şiiri» (*İkilik*, s. 18 - 29). «İstanbul Şiiri»nde bir sözümona soylu kadın, durmadan, beslemesine nasıl çamaşır yıkattığını anlatır. Bu çok sevdiğim şiirdeki, salt o bölüm bile O. Rifat'ın konuşma dilimizden nasıl ustaca yararlandığını, sıradan sözlerle nasıl ince bir kara yergiye ulaşabildiğini açıklar...

Bunca ustalığına karşın O. Rifat, genç şairlerle yakın alışverişi olan bir sanatçı sayılamaz. Çünkü, günümüzün genç şairleri daha başka bir yolu seçme eğilimindedirler. O. Rifat'ın ilk dönemlerindeki şiiri öylesine özgün, çarpıcı örneklerle doludur ki, bu şiirden yola çıkmak, çıkabilmek hemen hemen olanaksızdır. *Şiirler*'le başlayan dönemse, bir bakıma günümüzün genç şai-

rine uzak gelebilecek duyarlıkları işlemektedir. O. Rifat, şiirin pek orta malı sözcüklerle donandığı bir ortamda, ister istemez, kolay başarılara yanaşmaktansa geçmiş günlerin, çocukluğun, ilk gençliğin, ilk aşkların şiirini yazmaktadır. Günümüzün genç şairi orta malı sözcüklerle donanmış şiirin yerine kendi sesini, kendi soluğunu getirme çabasına girişmiştir. Bu çabada da yakından beslendiği, beslenebildiği hemen hemen tek bir kaynak vardır karşısında: Başlı başına bir okul sayabileceğimiz Nâzım Hikmet. «Silâh, namlu, namus, ağıt, filinta, tüfek» sözcüklerini, bunları çağrıştıran birtakım başka sözcükleri yan yana dizince şiir yazdığını sanan kimilerine karşı genç şair sağlıklı bir sesi, soluğu aramaktadır boyuna. Arada yanılgılara düşülmekte, şiirle ilintisi olamayacak kimi seslere de kulak kabartılmaktadır. Ancak, genç şairin arayış içinde olduğunu düşünürsek, durumu olağan sayabiliriz... İşte O. Rifat bu arayışta gerek «toplumcu sanat ilkesinden hareketle» yazdığı şiirlerinde, gerekse *Yeni Şiirler*'deki akıl almaz ustalığıyla genç şairin kendi soluğunu bulduktan sonra benimseyeceği, bence vazgeçemeyeceği bir sanatçıdır. En azından şiirin ne olduğunu, ne olamayacağını bize göstermektedir O. Rifat.

Yeni Şiirler iki bölümden oluşuyor: «Sen Yalnızlığında», «Dağın Orda». Bu bölümlemeyi O. Rifat yapmış. Bence kitaptaki şiirleri, her iki bölümden yola çıkarak, yeniden bölümleyebiliriz: O. Rifat'ın sorunlara, toplumsal düzene ilişkin dışa dönük şiirleri; geçmiş zamanın, tarihin, çocukluk çağının esintilerinden yararlanılarak yazılmış içe dönük şiirler...

İlk öbeklendirmeye en uygun bulduğum şiiri, «Sen Yalnızlığında» şiirinin birinci parçasını okuyalım:

Sen yalnızlığında ve korkunda,
Masallara kilitli, çağdışı;
Güğümlerin, bakraçların, yırtık
Kilimlerin ürkek dünyasında;
Pırnal çitlere yaslanmış, yamuk,
Kocamış ağaç yemiş vermeyen.
Bense kara suratlı kentlerin
Mutsuz, yılgın insanı, başıboş,
Damına, çadırlarına karşı,
Gecende tüten kandile karşı,
Öylece bakışarak, susarak,
Uzanamadan, kavuşamadan,
Eriye eriye karanlıkta.

O. Rifat'ın Türkiye'si çıkar karşımıza «Sen Yalnızlığında» şiiriyle. Hızla büyüyen kara suratlı, sömürücü kentler, bu kentlerde yaşayan eli-kolu bağlı insanlar; hâlâ güğümlerin, bakraçların, kilimlerin inceliğinde bir erdemi, bir insan potansiyelini korumaya çalışan ürkek dünya. Büyük kentlerin mutsuz, yılgın insanı nedense susmuştur; çağının sorunlarını deşmeye çalışmaktadır belki, ama çabası bir türlü sonuç vermemektedir. Aynı şiirin üçüncü parçasında bunun nedenini açıklar şair:

Dert de sende, sevgi de, umut da.
Yürürse senden yürür dalıma
Tomurcuğu güneşe açan su.
Sen o karasabanla sürersen
Toprağımı, körpecik boy verir
Yeşillerin en kutsalı buğday,
Köpürür denizinde yayılır,
Dengeyle, düzenle, ışıkla,
Bozkıra yarınların tohumu.

Yarınların tohumu, güğümlerin, bakraçların dünyasında, gecelerini kandille aydınlatan insanların «hareketinde» beslenmektedir. Şiir umutla biter; kilimlerin ürkek dünyasında yaşayan insanlar, doğanın çığına, yağmuruna, gök gürültüsüne benzetilir, fırtına koptu kopacaktır...

Büyük kentlerin insanı yılgınsa, bu, Pan'ın yüzündendir. B. Necatigil, «Panik» adlı şiirinde Pan'ı «çullanıyor fakirlerin az ekmek sevincine» diye tanıtıyor. Pan artık kırları bırakmış, milyonluk kentlerde yaşamaya başlamıştır. Doğaya, tanrısı olduğu doğaya ve insanlara düşmandır. «Sen Yalnızlığında» şiiriyle «Panik» arasında bir türlü çözemediğim ilintiler kuruyorum. Belki, her ikisi de büyük kentlerin bir şeyler yapmaya çalışan, ama kısır döngüden kurtulamayan insanını anlattığı için.

«Sen Yalnızlığında» çok güzel bir şiir. «Nara Benzerdin», «Elçiler», «Batak» gibi şiirlerle kitabın dışa, sorunlara, genel çıkmazlara dönük ürünlerinden biri. O. Rifat'ın dünya görüşünü, Türkiye'ye bakışını en olgun biçimde yorumlayan şiirler bunlar. Kiminde tarihin, daha çok insanın tarih içindeki durumunun esinlerine rastlıyoruz; kiminde gündelik olayların süzgecinden geçmiş duygulanımlar yansıyor.

Ama *Yeni Şiirler* adlı kitabı açıklayan asıl ürünler değil andığım şiirler. *Yeni Şiirler*'de O. Rifat yiten bir gençliği, insanın varlık sorununu, doğanın bile bir «ömür» içinde yaşlanabileceğini dile getirmiş. Çok kalıplaşmış, çok bağnazlaşmış bir bakış açısı bu şiirleri kuşkusuz sevmeyecektir. Kendisel güzelliklerini, inceliklerini görmezden gelecektir. Oysa ben, sözgelimi «Güllerin Arasından» şiirini büyük bir saygıyla okuyorum:

Güllerin arasından geçmek için
Kara giymek, o denizi bulmakla
Başladı. Boştu ev, bahçe kapısı
Aralık. Bir yol kıvrıldı incecik.
Eski bir resim sanki, unuttuğum,
Şaşırtıcı ilk bakışta ve bildik.
Belli ki yüzünüzü gizliyordu
Arılar, uzun saplı şemsiyeniz.
Baktım yalnızlığına içim ezik.
Her küçük bahçede açan o çiçek,
Adımlara denk o ufak sessizlik,
Kırık bir pancurla sarkmış burada,
Yabanıl bir yaseminle değişik.

O. Rifat'ın geçmiş zamana bakışında, geçmiş zamanı anlatışında, dahası yer yer geçmiş zamanı özleyişinde garip biçimde eskimeyen, okuru ileriye doğru iten bir giz var sanki. Neredeyse geçmiş zamanı özlemenin yanlışlığını alt-üst ediyor şair. Bir dizede ansızın şimdi'ye ilişkin özlemlerle şaşırtıyor, sarsalıyor okuru. Belki de *Yeni Şiirler*'de vazgeçemediğim, dönüp dönüp yeniden okuduğum bu şaşırtıcı, sarsalayıcı dizeler. Örneksе «Elimi Uzatırken» şiiri. «Elimi Uzatırken»de duygular, anlamlar, geçmişte kalan düşler, anılar, yiten birtakım görüntüler hatırlanıyor; bütün bunlar için de üzülünüyor... Sonra birden tek başına şu dize: «Onlar mı kocadı çabucak, yoksa biz mi!»

Yeni Şiirler'de üçüncü bir öbeklendirmeden de söz edebiliriz: «1509 Depremi», «Fatih'in Resmi», «Fatih ve Zaman», «Hürrem Sultana Gazel» gibi şiirler... Türkçelerinin güzelliği, olağanüstülüğü bir yana, bu tür şiirleri sevmediğimi, sevemediğimi belirteyim. Sevmek sözcüğünü yanlış kullanmış olabilirim; özellikle «1509 Depremi»

şiirinden büyük tat aldığımı yadsıyamam, ancak bu tür şiirlerin günümüzde yoğun işlevleri olabileceğini sanmıyorum.

Son söz: *Yeni Şiirler*, yüzde yüz okunması gereken, üzerinde enine-boyuna düşünülecek bir kitap.

---

[1] *Memet Fuat*, İlkokul Çocukları İçin Şiirler, *s. 80.*
[2] Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü *(1970 baskısı), s. 259.*
[3] *Papirüs dergisi, sayı 39.*
[4] *Memet Fuat, a.g.e.*

o

BİZE GELEN ESERLER

o *Böyle Söylenmeli Bizim Türkümüz* (Şiirler): Afşar Timuçin. Kendi Yayınları, İstanbul 1974, 10 TL.

o *Sağsız Solsuz Demokrasi:* H. Veldet Velidedeoğlu. Çağdaş Yayınları, İstanbul 1974, 15 TL.

o *Ekonomi Politiğin Temel İlkeleri:* Nikitin. Çeviren: Orhan Suda. Suda Yayınları, 2. baskı, İst. 1974, 15 TL.

o *Türkiye Amerikan İlişkileri* (Demokrat Parti Dönemi): Namık Behramoğlu. Yar Yayınları, İstanbul 1974, 10 TL.

o *Ufukta Beyaz Bir Yelken* (Potemkin Zırhlısı Tarihinden Bir Yaprak): V. P. Katayev. Çeviren: Güneş Bozkaya. Yar Yayınları, İstanbul 1974, 25 TL.

BALIKÇI GÜNLÜĞÜ

Mehmet H. Doğan

31 Aralık 1973

1973'ün son günü. Son yarım günü. Oktay Rifat'ın *Yeni Şiirler*'ini okuyorum sindire sindire. Her biri usta işi, yoğun şiirler. Çeşitli süreçlerden geçmiş, otuz yılın emeğini, yaşantısını, çabasını taşıyor teker teker her biri. Bir önceki kitabını anımsıyorum: *Şiirler*'i. Oktay Rifat o kitabından da bir hayli ilerde *Yeni Şiirler*'i ile. Onda da unutulmayacak, vazgeçilemeyecek şiirler vardı. Benim sevdiklerim değil de, Balıkçı'nın çok sevdiği, ölümünden önceki son haftaya, güçlük çekmeden konuşabildiği günlere kadar dilinden düşürmediği bir şiir geliyor aklıma şimdi. Çeşitli vesilelerle bu şiiri anımsar, sorardı: «Hani, nasıldı o şiir, *Araba*?»

Okurdum:

Araba

Arkasında başak kokusundan
Yakamozlar bırakan araba
- Dağ gibi demet yüklü araba -
Cırcır böceklerinin türküsü
İçinden geçti gitti ovada.
Çocukluk kırlarımı düşündüm.
Elma şekeri gibiydi güneş,
Kala kaldı elimde, havada.

Neydi bu şiirde onu çeken? Son dizeleri mi? Son dizelerdeki, her şeyin azar azar bitip ölüme, sona yak-

laşışının hüznü mü? Sanmam. Balıkçı'yı vuran, onlardan önceki beş dize olmalı. Çünkü Balıkçı, şiiri, rengin, kokunun, sesin birbirine karıştığı, çoğu zaman birbiri yerine kullanıldığı bir ustalık olarak düşünürdü. Coşkuyla konuşurken, elinde fırçası, paleti, resim yapıyor sanırdınız. Gece yarısı Taksim meydanında bıçaklanan bir kadını mı anlatıyor? «Taksim meydanına geldim, bir çığlık işittim. Bir de baktım o tarafa... bir siyah saç ensede, beyaz bir boyuna geliyor... onun üstüne abanmış, yüzünü görmüyorum bittabi... bir erkek, elinde bir çakı, boyuna çakıyor kadına... ve kan akıyor. Birdenbire o siyah, kırmızı, bembeyaz...»

İşte kokunun, rengin, sesin ve zamanın ustaca bir dokunuşla bir devinim yarattığı, sonra da geçmiş yılların anılarının içine doğru kayıp giden başak yüklü bir araba biçimine büründüğü bu şiiri, kendi şiir anlayışını en güzel biçimde dile getirdiği için sevmişti Balıkçı. Şiiri unutur, ama ondan aldığı tad her zaman taptaze durdu belleğinde.

Arkasında başak kokusundan yakamozlar bırakarak cırcır böceklerinin türküsü içinden ovada geçip giden bir araba... Bir şiiri niçin sevdiğimizi sorsalar, onu tekrarlamaktan başka ne gelir elimizden, nasıl anlatabiliriz başka türlü?

1 Ocak 1974

1 Ocak 1972 tarihli bir not olacaktı, aradım buldum bir defterde:

«Balıkçı'ya gittim. Evde yoktu, eczaneye fosfor iğnesi yaptırmaya gitmiş. Kahve içerken buldum orada. Zayıf gördüm onu. Bembeyaz bir sakal bırakmış, ondan mı?

«Yine boğalardan söz etti bir ara. Oğuz, August, Ox,

öküz... Bütün bu sözcükler arasında bir benzerlik yok mu acaba, dedi.

Sarıldık, öpüştük ayrılırken.»

o

Şimdi anımsıyorum. Ankaralı bir ressam arkadaşla gitmiştik Balıkçı'ya 1 Ocak günü, sabah sabah. Balıkçı'nın *Hey Koca Yurt*'u basılmak üzereydi Hürriyet Yayınları arasında. Onu görmüş, okumuş ressam arkadaş, onlardan esinlenerek bazı desenler çizmiş. Balıkçı'ya bunları göstermek istiyordu. Balıkçı beğenir, olur derse kitaba alınacaktı resimler, öyle diyordu.

Balıkçı'yla birlikte dönmüştük eve, eczaneden. Bir süre oturduk. Neşeliydi o gün, çoğunlukla o konuştu. Resimlere, desenlere baktı. Coşkuyla karşılamadıysa da beğenmediğini gösterecek bir söz de etmedi. Bir bakıma olur da dedi. Resimleri kendisine bırakarak ayrıldık.

Neden, bilmiyorum, o resimlersiz çıktı *Hey Koca Yurt*. Sonradan bir başka arkadaş iletmişti bana. Balıkçı bu resimleri göremeyince, neden kitaba alınmadıklarını sormuş. «Paradan çekindilerse, bana verdikleri telif ücretinden kesselerdi,» demiş, «ben olmaz dememiştim.»

Hiç kimsenin, özellikle bir sanatçının kırılmasını, hele buna kendisinin neden olmasını istemezdi.

Para ise zaten hiçti gözünde. Nobel'i kazansa, alacağı parayı ne yapacağını soran bir gazeteciye, «Hepsini bir gecede dağıtır, sevinç satın alırdım,» demişti bir keresinde.

Yapardı da.

AHLÂK DERSİ

Muzaffer Hacıhasanoğlu

Ahlâk dersi koyacaklarmış okullara. Eğitimde bir eksiğimiz o kalmıştı. Doğrusu geç bile kaldılar. Artık ahlâk dersi görerek yetişen kuşaklarla memleketin nasıl hızla kalkınacağını göreceğiz.

Ahlâk, Mustafa Nihat Özön'ün «Osmanlıca - Türkçe Sözlük»[1]'ünde «İnsanın yaratılıştan veya sonra eğitimle kazandığı ruh ve kalp halleri, huylar» olarak tanımlanıyor. Burada yaratılıştan denilmekle insanın bazı doğal ruhsal niteliklerle dünyaya geldiği kabul edilmektedir. Sonra çevre giriyor araya; ana - baba, kardeşler, yakınlar, mahalle, kent, okul, askerlik, arkadaşlar... Her birinin ayrı ayrı etkileri oluyor insanoğlunun ruhsal yapısının, huylarının gelişmesinde. Bakıyorsunuz birinin 'iyi' dediğine, bir başkası 'kötü' diyor; alkışlıyor bazıları, yuhalıyor, taşa tutuyor başkaları aynı eylemi için. Şaşırıyor, bunalıyor; sussa, otursa, «Bırak, pısırığın biridir,» diyorlar, yanlış olanı, haksız olanı düzeltmeye kalksa, «Ukalâ, sana mı kaldı dünyaya düzen vermek!» diyorlar.

Türk Dil Kurumu'nun «Türkçe Sözlük»[2]'ünde «Ahlâk, 1. Bir toplum içinde insanların uymak zorunda bulundukları davranış kuralları. 2. Bu kuralları inceleyen bilim, törebilim. 3. Bir kimsenin içinde bulunduğu çevrede güdülen töreye uymak yetisi: *Bu adamın ahlâkı nasıl?* 4. Huy, alışkanlık» olarak geçiyor. *Toplum içinde* kavramı giriyor bu kez tanımlamaya. Bizim toplumumuzda ahlâksızlık sayılan bir davranış, başka bir toplumda hoşgörüyle karşılanabilir. Toplumun çeşitli katlarında bile bir olay karşısındaki tepki başka başkadır.

Çevrede güdülen töre deniliyor; bu da önemlidir. Bir çevrede olağan karşılanabilen davranış, başka bir çevrede büyük tepkiyle karşılanır. Değişmezliği de düşünülemez ahlâk kurallarının. Bilimin, tekniğin ilerlemesi insanın ruhsal yapısını da etkilemektedir.

Kendi çocukluğumuzu düşünüyorum. Bıraktığın yerde kımıldamadan duran çocuk için, «Aman ne kadar uslu, anası babası ne güzel terbiye etmiş...» denilirdi. Bugün öyle davranan çocuklardan ilkin ana baba kuşkulanıyor: «Acaba zekâ geriliği mi var?»

Büyükler, yaşlılar her şeyi bilirlerdi eskiden; düşüncelerine karşı gelmek, öğrettiklerinin yanlış yanlarını belirtmek, en büyük ahlâksızlıktı. Yüksek bilim kurumlarımızda bile bilimsel özgürlük yer bulamazdı. Büyük öğreticinin anlattığının dışına taşıldığında akademik uğraş son bulurdu.

Bugün de hâlâ öyledir; «Yalan en büyük ahlâksızlıktır...» diyen âmirler, patronlar, ustabaşılar, şefler, hattâ hattâ öğretim görevlileri, doğru söyleyip karşılarına çıkabilenlerden değil, yalanla, dalkavuklukla, kendilerini aldatanlardan hoşlanırlar. İnsanoğlunun bir zayıf yanı herhalde.

Bakın yüksek makam sahiplerine, aralarında göreceksiniz söylediğim şekilde yükselenleri. «El öpmekle ağız aşınmaz...» demiş Osmanlı, «Köprüyü geçene kadar ayıya dayı de...» demiş, «Sana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın...» demiş; çok kötü söylemiş. Toplumumuzda bugün de geçerli bu sözler. Başka türlü düşünenlere «Enayi!» diyorlar üstelik. Ahlâk dersi kaldırabilecek mi bu yanlış deyimlerin halkımız üstünde yüzyıllardan beri süren etkisini. İnsanın ruhsal yapısı, huyları, alışkanlıkları, çevresindekilerin davranışlarını, onlara karşı

oluşan iyi kabul ya da tepkileri gözetleyerek gelişir. «Bak oğlum kumar çok kötüdür. Sakın oynama!» diyen baba kumar oynarsa, «Kovculuk çok kötüdür...» diyen öğretmen kendisi çocuklar arasında muhbir kullanırsa, «Dedikodu çok kötüdür...» diyen ana, çocuğunun yanında bütün komşularını çekiştirirse, politikacı bugün söylediği şeyi yarın yalanlarsa, günde bir değil, beş saat ahlâk dersi konulsun hiç bir şey farketmez.

Attilâ Tokatlı'nın «Ansiklopedik Felsefe Sözlüğü»[2]'nde ahlâk, Fransızların ve İngilizlerin *morale* sözcüğü karşılığı alınıyor ve «Hayatın ereklerini ve insan etkinliğinin ilkeleriyle kurallarını araştıran bilim» olarak tanımlanıyor. Yine aynı yazara göre: «Eski çağda ahlâk, fiziğin ve doğa bilimin karşısında insan bilimi olarak ortaya çıkmıştır - Sokrates -. Ahlâk *'İnsanın gerçek ereği nedir'* sorusunu cevaplandırır; bu bakımdan da, felsefenin herkesi doğrudan doğruya ilgilendiren bölümüdür.»[3] Burada ahlâkın felsefe bilimindeki yeri, klâsik felsefedeki ve çağımız felsefesindeki anlayış biçimleri belirtiliyor. «Bu sorun klâsik felsefe tarihinde, iki genel çözüme ulaşmıştır: 1. 'İyilik ahlâkı' diye nitelenen ve *insanın en yüce ereğinin MUTLULUK olduğunu ileri süren çözüm* - altını ben çizdim, büyük harflerle ben yazdım - (...). 2. 'Ödev ahlâkı' diye nitelenen ve *insanın en yüce ereğinin ERDEM olduğunu ileri süren çözüm* - altını ben çizdim, büyük harfler benimdir -.»[3] Görülüyor ki, iki düşünüş arasında büyük bir fark vardır. Yine yazara göre: «Bu görüşü - Ödev Ahlâkı - en belirgin şekilde dile getiren filozof Kant olmuştur. Düşünüre göre, ahlâkî davranış, ödev saygısıyla girişilen davranıştır; ahlâk sahibi insan, mutlu olan insan değil, mutlu olmayı 'hak eden' insandır.»[3] Çağımızın ahlâk anlayışı yine iki ayrı görüşle belirtiliyor: «1. Başkalarıyla olan ilişki-

lerimizin bir teorisi, bir 'erişim' felsefesi olarak ortaya çıkan görüş. (M. Buber, E. Levinas): İnsan, ahlâkî değerlerin deneyini ilkin, başkasının 'yüzü'yle kurduğu dolayımsız bağıntıda yaşar: örneğin, karşımızdakinin bakışını 'kapmak', ona kötülük edemeyeceğimizi anlamaktır. (...) 2. İnsanın en yüce ereğinin, kendi kendisini durmadan aşarak bütünselliğe yönelmek olduğunu ve mutluluğunda, erdemin de ancak bu bütünsellikte gerçekleşeceğini ileri süren marksist ahlâk görüşü (Lefèbvre, Garaudy): Bireylerin mutluluğu ve erdemi, ancak bütün toplumun mutluluğu ve erdemiyle mümkündür.»[3]

Çağımızdaki ahlâk anlayışının bireyci ve toplumcu görüşlere ayrıldığı görülüyor. Şimdi bizde konulması düşünülen ahlâk derslerinde bu görüşlerden hangisine uyulacaktır?

İnsanoğlunun alabildiğine özgürlüğü toplumsal yaşamı bir kargaşa durumuna getirebilir. Tanrı korkusu, yasalar, ahlâk kuralları, töreler sınırlandırır özgürlüğümüzü. Birey olarak başkaları adına özgürlüklerimizden özveride bulunmamız gerekir. Sorun nedir? Bize yapılmasını istemediğimiz şeyler vardır, yalan söylenmesini istemeyiz, kovlanmayı istemeyiz, dedikodumuzun yapılmasını istemeyiz, malımızı çalmalarını istemeyiz... Bize yapılmasını istemediğimiz şeyleri başkasına yapmazsak, doğru bir yol buluruz herhalde.

Ahlâk dersi için de koca koca kitaplara gerek yok; Yunus Emre'nin dörtlüğünü assınlar her sınıfa, plaketlere yazdırsınlar dağıtsınlar öğrencilere:

«Sen sana ne sanırsan
Ayrığa da onu san
Dört kitabın manâsı
Budur eğer var ise»

Kaynaklar :

[1] *Osmanlıca - Türkçe Sözlük, Mustafa Nihat Özön, İnkılâp Kitabevi, 1959.*

[2] *Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, 1969.*

[3] *Ansiklopedik Felsefe Sözlüğü, Attilâ Tokatlı, Bilgi Yayınevi, 1973.*

o

TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI

o *Atatürk Şiirleri:* Hazırlayan: Behçet Necatigil. Eklemeli ikinci baskı. Ankara 1974, 15 TL.

o *Gazi Mustafa Kemal Atatürk* (O, 19 Mayıs Destanı, Anıtkabir): Fazıl Hüsnü Dağlarca. Ankara 1974, 15 TL.

o *Atatürk ve Harf Devrimi:* M. Şakir Ülkütaşır. Ankara 1974, 12,50 TL.

o *Özleştirme Durdurulmaz:* Ömer Asım Aksoy. Ankara 1974, 12,50 TL.

o *Dil Üstüne:* Agâh Sırrı Levent. Ankara 1974, 20 TL.

o *Dil ve Yazar:* Emin Özdemir. Ankara 1974, 20 TL.

o *Aydınlatma Terimleri Sözlüğü:* Şazi Sirel. Ankara 1974, 7 TL.

o *Budunbilim Terimleri Sözlüğü:* Sedat Veyis Örnek. 1974, 7 TL.

İNSAN VE ÖZGÜRLÜK

Gajo Petrovic

Yugoslavya'da, Zagreb Üniversitesi'nde yardımcı felsefe profesörü olan Gajo Petrovic, English Empiricist Philosophy, Philosophical Views of G. V. Plekhanov, From Locke to Ayer *ve* Philosophy and Marxism*'in yazarıdır. 1927'de Yugoslavya'da Karlovac'ta doğan Petrovic, Zagreb, Leningrad ve Moskova'da felsefe okudu; Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde iki yıl süreyle çalışmalar yaptı.*

1. İnsanı insan yapan, ona özgü bir özellik, bir eylem (ya da böyle özellikler, eylemler toplamı) değil, insana özgü bir varlık yapısıdır; bu yapı, gerçekten insanca olan tüm özellik ve eylemlerde bulunur - başka bir deyişle ustalıktır bu. İnsan ustalıklar yoluyla ve bir ustalık olarak var olan varlıktır.

2. Ustalık, başka tüm varolma biçimlerinden çok değişik bir varolma biçimidir. Özgürlük, bu varolma biçiminin ana maddelerinden biridir. Ustalık varlığı olarak insan, bir özgürlük varlığıdır. İnsan olmadan özgürlük olamaz, özgürlük olmadan da insanlık olamaz.

3. Özgürlük insanın özüdür; ama bu, insanın her zaman, her yerde özgür olduğu anlamına gelmez. «Özgürlükten kaçış» çağdaş dünyada çok yaygındır. Ne var ki bu, insanın bir özgürlük varlığı olduğu savını çürütmez; olsa olsa çağdaş insanın, kendisinin insan özünden, bir insan olarak ulaşabileceği ve ulaşması gereken şeylerden yabancılaşmış olduğunu gösterir.

4. Özgürlüğün çeşitli «türleri», «biçimleri» ve «yanları» vardır. Fizikötesi, aktöresel, ruhbilimsel, ekonomik, siyasal, ulusal ve dinsel özgürlükten söz edilebilir;

ruh özgürlüğünden, istem, düşünce, vicdan, hareket ve eylem özgürlüğünden söz edilebilir; basın özgürlüğünden, radyo ve televizyon özgürlüğünden, toplanma, konuşma, ilişkide bulunma özgürlüklerinden söz edilebilir; sömürüden, baskıdan, açlıktan, savaştan ve korkudan özgür olabilir insan; gelenekten, görenekten, kötülükten, tutkulardan, zaaflardan, ön yargılardan özgür olunabilir; sanat, bilim, eğitim ve öğretme özgürlüğünden söz edilebilir; özgür davranıştan, özgür sevgiden, özgür zamandan, vb.'dan söz edilebilir. Şu var ki, çeşitli özgürlük türlerini ya da biçimlerini sıralamak sorunu çözmez. Özgürlük nedir? Bu soruyu yanıtlamadan, yukarıda sayılan özgürlük türlerinin gerçekten özgürlük mü, yoksa yalancı-özgürlükler mi olduğunu kesinlikle bilemeyiz.

5. Özgürlük harekete engel olan dış engellerin bulunmaması olarak anlaşılırsa, o zaman insana özgü bir şey olmaktan çıkar; böylesi bir özgürlük hayvan, kuş, balık, giderek su ya da taş için de geçerlidir. Oysa, özgürlük dış engellerin bulunmaması, ya da daha genel söylersek, bir şeyin, içinde varolduğu dış koşulların bulunmaması değildir; özgürlük, insana özgü özel bir varolma biçimidir.

6. Özgürlük alınyazısının, kaderin, evrensel zorunluluğun tanınması ve kabul edilmesi olarak anlaşılırsa, o zaman da gönüllü tutsaklığa verilen başka bir ad olarak kalır. Oysa özgürlük, 'dış' ya da 'iç' zorunluluğa edilgen bir biçimde boyun eğme ya da bu zorunluluğa kendini-uydurma değildir. İnsanın yapmakla dünyasını ve kendisini değiştirdiği eylem özgür bir eylem olabilir ancak.

7. Yalnızca eylem yoğunluğu ya da eylemin başarıya ulaşma derecesi hiç bir zaman ölçüsü olamaz özgür-

lüğün. Dışarıdan kararlaştırılmışsa, eylemlerin en yoğunu ve en başarılısı bile özgür değildir. Disiplinli askerler, söz dinler görevliler, iyi para alan polisler olağanüstü bir eylem ve başarı içinde bulunabilirler; ne var ki, bunların eylemleri özgür olmaktan çok uzaktır. Bir eylem, ancak insan o hareketi kendi başına kararlaştırırsa özgürdür.

8. Şu da var: 'İçten' kararlaştırılmış her eylem de özgür değildir. Bir kişinin gereksinmelerinin, eğilimlerinin, arzularının ya da tutkularının, hareketlerini doğrudan etkilediği kendiliğinden doğan eylemler de çoğu zaman özgür değildir. Gerçekten özgür olan eylem, yalnızca kişinin çok-yanlı, bütün bir insan olarak davrandığı, şu ya da bu tek-düşüncenin tutsağı olmadığı zaman kendi-başına karar verdiği eylemdir.

9. Görünüşte özgür olanlar, aslında özgür eylemden en uzak olanlardır. Zalim diktatörler, insafsız fatihler, doymakbilmez sömürücüler hep kendi insanlıkdışı saplantılarının ve hırslarının tutsaklarıdır. Onların eylemi, insanlığın yok edilmesidir; insan ancak, hareketlerini, içindeki «insan»la kararlaştırdığı ve yaptıklarıyla insanlığa katkıda bulunduğu zaman gerçekten özgürdür.

10. Zorunlu bilginin, özgür eylemin ön-koşulu olduğunu söyleyen kuram, en azından, eksiktir. Her şey zorunlu olsaydı, insan eylemi de özgür olmazdı. Zorunlu bilgi (bununla insan gücünün dışında kalanları kastediyorsak) olsa olsa özgürlüğün sınırlarının tanınmasıdır. Özgürlüğün olumlu bir koşulu, zorunluluğun sınırlarını bilmek, insanın yaratma olanaklarının farkında olmaktır.

11. Özgürlüğü, zekice ama çelişik bir biçimde, «doğal zorunluluk bilgisi üzerine kurulan doğa denetimi» diye tanımlamak, modern insanın çevreye uyumunu gös-

teren yeterli bir anlatımdır: modern insan, bir şeye yalnızca kullanılabilir ve sömürülebilir bir nesne olarak ilgi duyar. Şu var ki, özgürlük, doğanın dikkatsizce sömürülmesinde değil, insanın doğayı insanlaştırabilmesinde, doğanın verdiği güzelliklerin paylaşılabilmesindedir.

12. Özgürlüğün, insanın kendisi üzerinde denetim kurması olarak anlaşılması, insanın biri denetleyen, öteki denetlenen iki parçaya ayrılmasını öngörür. Oysa, tahakküm etmek, özgürlüğü yadsımaktır. Özgürlüğün, insanın kendini denetlemesi olarak anlaşılması, çoğu zaman insanın özgürlük heveslerinin bastırılması çabalarını saklamaya ve 'dıştaki' özgürlüksüzlükle bağdaşmasını doğrulamaya yardım eder.

13. Yukarıdaki iki özgürlük anlayışı ve bunların bireşimi olan özgürlüğün insanın dışta doğayı ve içte kendisini denetlemesi olarak anlaşılması, insanın ve doğanın yalnızca gemlenmeyi, boyun eğmeyi ve kullanılmayı bekleyen hazır güçler olduğunu varsaymak demektir. Şu var ki, özgürlüğün özü, verilen şeylere boyun eğdirmek değil, yepyeni bir şey yaratmak, insanın yaratıcı yeteneklerini geliştirmek, insanlığı geliştirmek ve zenginleştirmektir.

14. Özgürlük varlığı (insan) hiç bir zaman bütünüyle özgür (hiç yabancılaşmamış insan) ya da bütün bütün özgürlüksüz (tüm insanlık dışı birvarlık) değildir. İnsan her zaman, az ya da çok, özgürdür. Bu yüzden özgürlük, 'görece'dir; ama özgürlüğün özünü yapan şey bu görecelik değildir.

15. İnsan özgürlüğünün amacı, özgür bir toplumda özgür kişiye ulaşmaktır. Bu 'ideal' rasgele düşünülüp bulunmamıştır. Özgür kişiler olmadan, özgür bir toplum olamaz, ya da toplumun dışında, özgür bir kişi dü-

şünülemez. Ne var ki bu, özgür bir toplumda herkesin özgür, ya da özgür olmayan bir toplumda herkesin özgürlüksüz olduğu anlamına gelmez.

16. Özgür bir toplum içinde bile, birey özgür olmayabilir. Toplum, özgür kişiliklerin gelişmesini olası kılacak ve kişileri buna hazırlayacak biçimde düzenlenmiş olabilir; ne var ki, özgürlük birisine armağan olarak verilecek ya da zorla kabul ettirilebilecek bir şey değildir. Birey, ancak kendisinin özgür eylemleriyle özgür bir insan olur.

17. Özgür olmayan bir toplumda bile birey, az çok özgür olabilir. Özgür olmayan bir toplumun koyduğu dış engeller, özgür insan eylemini daha güçleştirebilir ya da sınırlayabilir, ama bütünüyle engelleyemez. Zincire vurulmuş, ama gözünü kırpmayan bir devrimci, başında bekleyen gardiyandan ya da onu konuşturmaya çalışan işkenceciden daha özgür olabilir.

18. Özgür olmayan bir toplum, özgür kişiliği ezmeğe, yok etmeğe çalışır; özgür bir toplum özgür kişiliğin serpilmesini hem olası kılar, hem de buna yardım eder. Bu yüzden, özgür bir toplum için çalışmak, kişiliğin özgürleşmesi için çalışmanın tamamlayıcı bir parçasıdır. Bu parça, bütünün yerini almak isterse, olması gerekenin tam tersi olur. Özgür toplum çabası, daha büyük bir bireysel özgürlük yaratmadıkça, özgür toplum çabası sayılamaz.

19. Özgürlük sorunu 'ölümsüz'dür, ama her çağda değişik bir biçime girer. Bizim zamanımızda, örneğin, özgür toplumu yalnızca «eli dolu olanların ellerindekileri almak»la, ya da yalnızca yaşama düzeyini yükseltmekle, ya da bunların ikisini birden yapmakla yaratılamayacağı görülmüştür. Sömürücülerin ayıklandığı bir toplumda, insanın özgürlüğü, insanın doğayla ve öteki

insanlarla bildirişmeye giriştiği araçlar (teknoloji) ve bu bildirişmenin yer aldığı toplumsal biçimler (toplumsal örgütlerle kurumlar) tarafından tehdit edilmektedir. Özgürlük sorunu bugün karşımıza, her şeyden önce «toplumculukla birlikte özgürlük sorunu» ve «teknolojiyle birlikte özgürlük sorunu» olarak çıkıyor.

. . . . . .

Yukarıda ortaya konanlarda, başlıca hangi düşünürden esinlendiğimi söylemedim. Bu, kaynağı saklamak istememden değil, yalnızca bunların aşağıdakileri yazan kimse tarafından esinlendiğinin görülmesinin güç olmamasından: 'Die Lebensgefahr für jedes Wesen besteht darin, sich selbst zu verlieren. Die Unfreiheit ist daher die eigentliche Todesgefahr für den Menschen.'[1] ('Her kişi için öldürücü tehlike, kendini yitirme tehlikesidir. Bu yüzden, özgürlüğün bulunmaması insan için gerçek ölüm tehlikesidir.')

Marx'ın özgürlük konusundaki fikirlerinin çoğuna oldukları gibi, ya da bazı düzeltmelerle, katılıyorum. Yukarıdaki alıntıda verdiğim fikrine gelince, bunu birazcık değiştirmek geliyor içimden: özgürlüksüzlük yalnızca ölüm-*tehlikesi* değildir insan için, insanın *ölümü*dür.

---

[1] *Karl Marx: 'Debatten über die Pressfreiheit,' Rheinische Zeitung, No. 135 (Mayıs 15, 1892), Karl Marx ve Friedrich Engels'te,* Werke *(Berlin, 1957), Cilt I, s. 60.*

(Çeviren: *Yurdanur Salman*)

NEDEN ANDIK?

Adil Gülvahaboğlu

14 Ocak 1974 günü, Sabahattin Eyuboğlu anıldı. Ölümünün birinci yıldönümüydü. Onu seven dostları, okurları, öğrencileri, onu anlayan kişiler Ulvi Uraz Tiyatrosu'nda toplandılar. Burada büyük sanatçı Ulvi Uraz'ın yardımlarını saygıyla anmak gerek. Ülkemizde sanatçının tek dostunun gene sanatçı olduğu tanıtlanmış oldu. Yöneticilerden salon istenseydi vermezlerdi. Bunun örnekleri çoktur. İpe sapa gelmez kişiler için tantanalı toplantılara salon verir, kutlama telgrafları çekerler de, işe yarar kişileri görmezler. Aldırmazlar. Halka karşı olanlara, anlaşılmaz kişilere kucak açarlar, uyuturlar halkı. Ama haktan gelip halka gidenlere yardımcı olmazlar. Bundan geçelim, olanakların elden gitmesine de çalışırlar. Fakat ne olursa olsun ülkemizde artık güçlü bir aydın kesimi, bilinçli halk kitleleri oluşmuştur. Yazarı, sanatçısı, öğretmeni, profesörü, işçisiyle, öğrencisiyle... kimin ne olduğu anlaşılacaktır bundan böyle. Ve... Yaşar Kemal'in deyimiyle «Sabahattin Eyuboğlu ve onun gibiler güme gitmeyecektir.»

Ülkemizde çile çekmemiş sanatçı yoktur. Sabahattin Eyuboğlu da bunlardan birisidir. Yazarlığının, halktan kopmamış üniversite hocalığının, çevirmenliğinin... ödülü olarak son yıllarda o da hırpalanmıştır. Sudan bahanelerle tutuklanmıştır. Kargaların, çirkin politikacıların cirit attığı bir dönemde halk bilgesi Eyuboğlu, maddî, manevî işkence görmüştür. Halkı soyanlar, kandıranlar, çalışmadan alabildiğine yaşayanlar ödüllendirilirken. Onun tutukevinden çıkar çıkmaz ölmesi nedensiz değildir. Durmadan çalışmış, çabalamış, halkı için

savaşmış bir us ve yürek. Örnek bir kişilik. Ulusseverliğin, halkseverliğin, ülküseverliğin anıtlaşmış örneği. Böylesi bir kişilikte büyük haksızlıklar elbette de ağır izler bırakırdı.

Sabahattin Eyuboğlu'nun yaptığı iş, bir değil, iki değil, üç değildi. Onun işleri birbirine bağlı olarak bir büyük ünite meydana getiriyordu. Daha otuz yaşlarında tercüme bürosu üyesi olarak Batı'nın özgür düşüncesini aktarmasından, Köy Enstitüleri'ndeki yaratıcı, yapıcı hocalığına, üniversitedeki örnek tutumuna, Anadolu bozkırlarındaki araştırmalarına, filim işlerinden, imece çalışmalarına, yazarlığına, bilge kişiliğine dek onu çok yönlü, fakat başarılı bir kişilik olarak görüyoruz.

Köy Enstitüleri'ndeki hocalığının tanıtlanması için öğrencilerine bakmak yeter, sanırım. Yüksek Köy Enstitüsü (Hasanoğlan)'nda okuyanlar, daha o zamanlar, onun Anadolu için örnek bir kişilik olduğunu, kişi yaratmadaki ustalığını biliyorlar, anlatıyorlar. Düşünce açlığı içerisinde olan ulusumuza, Batı kültürünün örneklerini, insancıl yanını sunmak da bu ünitenin tamamlayıcı yanıdır. Fakat bu, asla bir kopyacılık olmamıştır. Montoigne'den, Camus'den, Kafka'dan, Shakespeare'den, La Fontaine'e, Babeuf'e kadar birçok yazardan yaptığı çevirileri Anadolu kültürü ile yoğurmuştur. Bunları yaparken insanı aramıştır. Onun hümanizması kuru, soyut, salt dilekten, acımadan oluşan kısır bir hümanizma olmamıştır. Somut, canlı bir anlam kazanmıştır hümanizma Eyuboğlu'nun düşüncesinde, eyleminde. Soframıza, barınaklarımıza, iş yerimize, giysilerimize dek sinen canlı bir kişilik olmuştur. O, Batı'nın hoyrat, sömürgen, faşist tutumuna değil, özgür insanî, akılcı yönlerine âşık olmuştur. İnsancıl pınardan kendi toplumunun da yararlanması için çalışmıştır.

Hayyam'dan yaptığı çeviriler, Yunus Emre'ye bakış yöntemi, bu iki büyük ırmağı Türk okurlarına açıklıkla tanıtmıştır. Bu iki büyük şaire gerçek açıdan bakmasını bilmeyenlere de önemli bir ders olmuştur. Hayyam'ın rubailerini çevirmesi, Yunus Emre'yi değerlendirişi, kültürümüze, düşüncemize büyük bir hizmettir. Uygarlığı toplumcu, yenilikçi bir yöntemle araştıran kişilerin Doğu'dan Batı'ya, Batı'dan Doğu'ya el atmaları; aydınlık ürünlerin sentezine varmalarından daha doğal bir iş olamaz. Kişiyi, diğer kişilerin kültürüyle de karşılaştırmak ve ondan yararlandırmak.

Doğan Kuban'ın anlattığına göre, üniversitedeki hocalığı da ayrı bir yenilik olmuş Türk üniversiteleri için. Gereksiz, oyalayıcı toplantıları bile elinin tersiyle itmiş bir yana. Programa bağlı kalmayı tutsaklık saymış. Kendi başına bir yöntem, bir program olmuş. Bunu, işten kaçmak için değil, daha çok çalışmak, daha iyi öğrenci yetiştirmek için yapmış. Öğrencilerini alıp, Anadolu'nun bitmez, tükenmez kültürünü araştırmaya çıkmış. «Nemrut Tanrıları»ndan, «Eski Antalya'nın Suları»na dek araştırmalar yapmış, filimler düzenlemiş. Eski çağlarla yeni çağ düşüncesi arasında köprü kurmuş.

İmece halinde çeviri geleneğini de o getirmiştir bize. «El elden üstündür» düşüncesini uygulamıştır. Kişi yeteneğine, yaratıcılığına değer vermesinin, alçak gönüllülüğünün de belirtisidir bu. Ortak çalışmalarla büyük zorlukların yenileceğini göstermiştir. Geniş kültürüne rağmen, en zor konuları bile herkesin anlayacağı bir dille anlatabilmiştir. Montaigne, La Fontaine, Hayyam... çevirileri, denemelerinden oluşan *Mavi ve Kara*'sı açık, duru, pırıl pırıl halk dilindendir. Anlaşılmaz, kafayı zorlayan hiç bir yön yoktur. En çapraşık konular, Eyuboğlu'nun kaleminde günlük, güneşlik olur.

Sabahattin Eyuboğlu, yepyeni bir arayışın, halkla kaynaşmış örneğidir bizde. Çevresini araştırmış, gene çevresine sunmuştur. Fransa'da bulunmuş, Anadolu'dan kopmamıştır. Üniversitede hocalık yapmış, halkını unutmamıştır. Özgürlüğü, adaleti, eşitliği somut bir anlamda anlıyordu. «... İnsan büyüklerinin getirdikleri ortak gerçek, bütün gerçeklerin aşılması gerektiği, kimsenin kimseyi ezmeye hakkı olmadığı, iyiliğin de, güzelliğin de, doğruluğun da yalnız çalışan, arayan, zincirlerini kıran, sınırlarını aşan, köleliklerin her türlüsünden, bir dinin bile köleliğinden kurtulmasını bilen insanlara vergi olduğudur.» (*Mavi ve Kara*, 209, Ç. Y. 1973).

Sabahattin Eyuboğlu'nun yeri ve yöntemi açıktır. Dar kafalı, dar kültürlüler onu gerçekten de anlayamazlar. O, az bilgiyle yorumlanacak bir kişilik değildir. Softalık adlı denemesinde bir bakıma bu konuya değinir gibidir: «Softalık bir düşünce, bir bilgi kanseri diye anlatılabilir. Softalık bir tek düşünceyi dondurup keskinleştirdiği, billûrlaştırdığı için kendini kolay tanıtır, beğendirir. Sözleri çürüyen bir şeyin kokusu gibi, yayılgan, girgin, dokunaklıdır. Bildiği bildik, dediği dedik insan, canlı cenazenin tâ kendisi olduğu halde, ya da belki öyle olduğu için, insanları koyunlaştırıverir. (Aynı yapıt,» 163). İşte ülkemizde hiç dayanılmayan acı bir gerçek. Düşünce üretenlere karşı uygulanan cezalar, Eyuboğlu'nun «düşünce kanseri»nden doğmuş olmalı. Özlü, köklü, tutarlı bir yenilikçi olan Eyuboğlu'nun devrimciliği de ulusların ortak toplumcu kültürlerinden doğmaktadır. Halkın ve insanlığın sürekli yaratıcılığına inanıyordu. Bu nedenle halka indi, onunla birlikte yürümenin gereğini duydu. Onun değerlerine saygı duydu. Ve onu değiştirmenin yolunu, yordamını araştırdı. Saygı duymadan olamazdı bu büyük iş. Elbet de böyle bir yol,

softalığı, çıkarcılığı, korkuyu, kuşkuyu, iltiması, sömürüyü, gericiliği, bencilliği kabul edemezdi. «Halktan kopma gibidir: İnsanın düşüncesini inceltir, yüceltir gibi görünerek kısırlaştırır.» (*Aynı yapıt*, 23). O, halktan kopmadı, bu yüzden de gür bir ırmak gibi akmaya devam etti.

Onu bu yüzden andık.

o

CEM YAYINEVİNİN YENİ ÇIKAN KİTAPLARI

- *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi:* Prof. Dr. Mustafa Akdağ. 50 TL.
- *Lorca, Bütün Şiirleri:* Çeviren: Said Maden. 30 TL.
- *Arkaüstü* (Uçsuz bucaksız yaşam): Şiirler, Fazıl Hüsnü Dağlarca. 15 TL.
- *Dava* (Roman): F. Kafka. Çeviren: Kâmuran Şipal. 20 TL.
- *Allahın Garibi* (Roman): N. Kazancakis. Çeviren: Ender Gürol. 20 TL.

ANADOLU TÜRKÇESİ
LVI

İsmet Zeki Eyuboğlu

BALABAN, BİBİL, DEĞMEK, DOKUMAK, ERKEK, KURULTAY, ÖRMEK.

Balaban, farsça *bâlâ* ile *bân*'dan. Farsçada *bâlâ* sözü yüksek, *bân* ise ses anlamına gelir. *Balaban* (bâlâbân) yüksek sesli, yüksek ses çıkaran nesne, davul anlamına gelir. Türkçede *toğan* sözünün karşılığıdır.

Bibil, farsça küçük çocuk *çükü* anlamına gelen *bübül*'den. Türkçeye geçerken ses değişimi sonucu *bibil* olmuş. Ayrıca küçük tomurcuklara, çam ağaçlarının iğnemsi yapraklarına da *bibil* denir. Sözgelişi *karanfil bibilleri* (bir Karadeniz türküsünden) gibi.

Değmek eski türkçe *teg*'ten. Asya türkçesinde değmek sözünün ilk biçimi olan, dokunmak anlamına gelen teg-mek sözünün kökü bizce türkçe değildir. Sümer dilinde *tag, teg* sözleri *dokunmak, değmek* anlamına gelir. Bu kök zamanla türkçeye girmiş *tegi-mek* biçimine bürünmüş, sonradan Anadolu türkçesine geçerken yeni bir ses değişikliğine uğramış, *değmek* olmuştur.

Dokumak, eski türkçede *tokumak, tog(ğ)umak* gibi karşılıkları varsa da, *tug(ğ)* sözü sümerce giysi anlamına gelir. Türkçe *örmek,* giyilecek bir nesneyi yapmak karşılığı kullanılan *dokumak* sözünün kökündeki *dok*(g), *tok*-u-mak, *tok* sümerce *tug* ile bağlantılıdır. Çünkü, tarihte dokumacılığın, örücülüğün ilkin Sümerlerde geliştiği biliniyor. İ.Ö. en aşağı üç bin beş yüz yıllık bir geçmişi var bu işin. Türkler için böyle bir kuruluş bilinmiyor. Üstelik, dokumacılığın yerleşik yaşama düzeninde ortaya çıktığı gerçeği de var.

Erkek, türkçe *er* ile *kek* ekinden. Dişinin karşıtı. Ancak bu sözün kökünde görülen *er* ile Sümerce gene erkek anlamına gelen *ur* arasında bir bağlantı var gibi. Eski türkçede *erkek* yalnız *er* sözüyle anlatılır, *kek* eki sonradır. Latincede bu anlama gelen *vir* sözündeki görülen *ir* ile *er*, *ur* arasındaki tıpkılık ilginçtir.

Kurultay, moğolca *kurul* ile *tay*'dan. Sözün kökü *toplamak, yığmak* anlamına gelen *kurı-mak, kura-mak*'tır. Bundan *toplanmak, yığılmak* karşılığı *kuruldamak* (kurultamak) türemiş. *Kur-ul* toplanma, *tay* ise *yer* bildirir. *Kurultay* da *toplantı yeri* anlamına gelir. Türkçede biraz anlam değişikliğine uğrayıp *toplantı* olmuş.

Örmek, türkçe *ör* ile *mek*'ten. Bir nesneyi dokumak, birtakım nesneleri yanyana dizerek bütünlemek, işlemek. Bu *ör* ile sümerce duvar anlamına gelen *uru* arasında bir bağlantı olsa gerek. Tarihte örücülük, özellikle duvar örücülüğü Türklerde çok mu çok sonra, yerleşik yaşama düzenine geçiş dönemlerinde görülür. *Duvar örmek* diyoruz. Oysa ilk duvar örücülüğü Sümerlerdedir, eski Anadolu uluslarındadır. İ.Ö. beş, ya da altı bin yıllarına değin varır. Sümerce *uru* (duvar) ile *erkek* anlamına gelen *ur*, il anlamına gelen *uruk* sözleri arasında özdeşlik vardır. *Uru* da, *uruk* da erkeklerin yaptıkları işler, çalışmalar sonucu ortaya çıkar.

Son baskı tarihi: 27 Şubat 1974

ÇAN YAYINLARI'NDA

J.-J. Rousseau

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

4. Baskı

Çeviren
Vedat Günyol

15 TL.

YENİ UFUKLAR : Aylık Sanat, Düşünce Dergisi, Sahibi ve yazı işleri sorumlusu: Vedat Günyol, Teknik işleri yöneten: Hasan Özay, Yönetim yeri: Cağaloğlı, Himaye-i Etfal sokak, Mirat han, No. 202 İstanbul, Yazışma ve havale adresi: YENİ UFUKLAR, P.K. 1034, Karaköy, İstanbul, Telefon 27 49 74, Yıllık abonesi: 60 TL., altı aylığı 30 TL., Yabancı ülkeler için iki katı alınır, İlân: Kapakta santimi 100 TL., sayfalarda 50 TL.

Hilâl Matbaacılık Koll. Şti.
İstanbul

5 TL.